

Міністерство освіти та науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет психології та соціальної роботи
Кафедра дошкільної освіти

01 освіта
012 дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістр

«Формування пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку у навчальній діяльності»

студентки **Чумак Світлани Миколаївни**

Науковий керівник: Пісоцький Олександр
Петрович, канд. психол. наук, доцент

Рецензенти:

канд. пед. наук, доцент Аніщук А. М.

канд. пед. наук, доцент Турчина І. С.

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

м. Ніжин - 2019

Анотація. Тема магістерської роботи «Формування пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку у навчальній діяльності». Названа проблема досліджувалася на теоретичному та емпіричному рівнях. Результати вивчення представлені у трьох розділах роботи. На теоретичному рівні обґрунтовано питання щодо необхідності розвитку пізнавальної активності дошкільників у навчальній діяльності: проаналізовано стан вивчення проблеми розвитку пізнавальної активності у дошкільників у психолого-педагогічних дослідженнях, розкрито сутність досліджуваного явища, з'ясовано погляди науковців щодо її структури, вивчено вплив навчальних дій на розвиток пізнавальної активності дітей 5 -6 років. Для розв'язання практичних завдань дослідження, розроблені програми та методики констатувального, формувального етапів педагогічного експерименту. Здійснено аналіз рівнів сформованості активності дітей у пізнанні, надано їх характеристики означеним рівням. Створена система роботи з вдосконалення розвиненості пізнавальної активності у дітей 5 -6 років, ефективність якої перевірено на контрольному етапі експерименту.

Ключові слова: пізнавальна активність, пізнавальний інтерес, розвиток пізнавальної активності, старший дошкільник, навчальна діяльність.

Annotation. Theme of the master's thesis " Formation of cognitive activity of preschool children in educational activities". This problem was studied at theoretical and empirical levels. The results of the study are presented in three sections. At the theoretical level the question about the necessity of development of cognitive activity of preschool children in educational activity is substantiated: the state of studying the problem of development of cognitive activity in preschool children in psychological and pedagogical researches is analyzed, the essence of the studied phenomenon is revealed, the views of scientists on its structure are studied, the cognitive activity of children 5 -6 years. In order to solve practical problems of the research, programs and methods of ascertaining, forming stages of pedagogical experiment have been developed. The levels of formation of activity of children in cognition are analyzed, their characteristics are given to the determined levels. A system of work was developed to improve the development of cognitive activity in children 5-6 years, whose effectiveness was tested at the control stage of the experiment.

Key words: cognitive activity, cognitive interest, development of cognitive activity, senior preschooler, teaching.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ 5 -6 РОКІВ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	10
1.1. Пізнавальна активність і її критерії як предмет наукового дослідження. . .	10
1.2. Ознаки пізнавальної активності у період дошкільного віку.	17
1.3. Навчальна діяльність як чинник формування пізнавальної активності дітей 5 -6 років.	23
Висновки до розділу 1	28
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ 5 -6 РОКІВ29
2.1. Методика та процедура дослідження	29
2.2. Аналіз рівнів сформованості пізнавальної активності дітей 5 -6 років . . .	34
2.3. Вплив дорослих на розвиток пізнавальної активності дітей 5 -6 років в умовах ЗДО.	41
Висновки до розділу 2	46
РОЗДІЛ 3. СИСТЕМА РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ 5 -6 РОКУ ЖИТТЯ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ47

3.1. Педагогічні умови оптимізації формування пізнавальної активності дітей 5-6 років у навчальній діяльності	
.47	
3.2. Методика формувальної частини експерименту	
53	
3.3. Контрольний етап експерименту	
61	
Висновки до розділу 3	
66	
ВИСНОВКИ	
.67	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	
.70	
ДОДАТКИ	
.76	

ВСТУП

Актуальність теми. Осучаснення змісту дошкільної освіти в ХХІ ст. вимагає розв'язання складної проблеми: як перетворити знання, накопичені людством у процесі суспільно-історичного розвитку, на індивідуальне надбання та знаряддя кожної особистості. Адже інформатизація, глобалізація, інтенсифікація життя формує нові взаємовідносини між дитиною і знаннями, ускладнює їх. Тому цілком природно, що оновлений Державний стандарт дошкільної освіти України в якості основних завдань визначає розвиток цілісної, гармонійно розвиненої, активної та компетентної особистості, формування в дошкільнят активно-пізнавального ставлення до навколишньої дійсності та самих себе, вміння орієнтуватися в її розмаїтті, здатності довільно регулювати власну пізнавальну діяльність та творчо її використовувати.

Актуальність проблеми на сучасному етапі розвитку дошкільної освіти вимагає пошуку найбільш ефективних засобів, форм та методів розвитку пізнавальної активності та пізнавальних інтересів дошкільників.

Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкільня» в розділі «Пізнавальний розвиток» розглядає динаміку розвитку пізнавальної активності й інтересу, як однієї з важливих форм цього особистісного утворення, упродовж дошкільного дитинства. Програма пропонує розгляд вікових можливостей кожного періоду дитини у сфері пізнавального розвитку.

Проблема розвитку пізнавальних інтересів дітей знайшла відображення у державних документах про дошкільну освіту. Зокрема, новий Державний стандарт дошкільної освіти України визначає як складову змісту Базового компонента дошкільної освіти освітню лінію «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», акцентуючи увагу на необхідності формування в дітей вміння планувати свою пізнавальну діяльність, знаходити нове в знайомому та знайоме в новому, радіти зі своїх відкриттів, виявляти інтерес до дослідництва, експериментування з новим матеріалом.

Зацікавити дитину, а не давати їй знання в готовому вигляді – завжди було метою дидактики й теорії виховання. Це завдання вирішувалося педагогами всіх епох. Надзвичайно важливим воно залишається і в наші дні. Адже саме активність у пізнанні надає людині шанс залишитись неповторною індивідуальністю, іти своїм шляхом у житті, творчо самоутверджуватись, виявляти ініціативність у праці. Через пізнання, через розвиток ініціативності, зацікавленості, зрештою, відбувається розвиток особистості.

Таким чином, проблема оптимізації пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку залишається однією з найбільш актуальних. Це спонукало нас до пошуку ефективних шляхів її розвитку й пізнавальних інтересів дошкільнят, а також запобігання інтелектуальній пасивності 5 -6-річних дітей.

В основі сучасних досліджень пізнавального інтересу лежать праці А. Смірнова, Б. Теплова, В. Мясичева, Л. Занкова, Д. Узнадзе, Г. Щукіної та інших відомих психологів. Сутність поняття «пізнавальна активність» розкривається через «інтерес», його вікові характеристики у працях Я. Коменського, Й. Песталоцці, Ж. Руссо, С. Русової, К. Ушинського, С. Ананьєва, П. Блонського, В. Зеньківецького, Т. Лубенця, О. Нечаєва та ін.

Так, В. Мясичев, Г. Костюк та інші відзначають, що інтерес – це активне пізнавальне ставлення людини до світу. Отже, інтерес і пізнання тісно пов'язані між собою, і якщо пізнання якоюсь мірою можливе без інтересу, то інтерес виникає, активізується, розвивається й зникає за умови здатності дитини дошкільного віку до пізнання і внаслідок нього.

Пізнавальна активність і інтерес інтерпретується по-різному. Наприклад, як цілісна динамічна тенденція, що визначає структуру спрямованості дитячих реакцій Л. Виготський, В. Крутецький; як форма пізнавальної (інтелектуальної) потреби С. Рубінштейн, В. Слободчиков; вибіркоче ставлення А. Ковальов, О. Михайлова, В. Мясичев, Г. Щукіна; мотив Л. Божович, Н. Морозова; сплав емоційно-вольових процесів, що підвищують активність свідомості і діяльності дитини Л. Гордон; виразник ціннісних орієнтацій особистості С. Рахмонов; особливий стан психіки дошкільника Н. Постникова.

На думку Б. Ананьєва, А. Ухтомського та інших – вибіркова спрямованість до галузі пізнання, до її предметної і процесуальної сторін. Пізнання є самоцінною сутністю людини, без якої вона перестає бути особистістю і реагувати на навколишній світ, у якому живе.

Зміст формування пізнавальних інтересів, як форми пізнавальної активності у дітей розкривають роботи О. Брежнєвої, Л. Маневцевої, Б. Мухацької, К. Щербакової, С. Ладивір, І. Литвиненко, В. Черних та ін. У дослідженнях визначено шляхи, методи, форми, засоби, які забезпечують їх динаміку.

У дослідженнях О. Біди, І. Вікторенко, Н. Лисенко, М. Пазяк, Л. Різник, В. Сидорчук, М. Стельмахович, Л. Шаповал та ін. одним із засобів формування пізнавально-дієвого ставлення дошкільників розглядається навчальна діяльність різних предметного спрямування.

Отже, розвиток пізнавальної активності, та інтересів дітей як найбільш суттєвої її форми, залежить від уміння вихователя створити дидактичні й організаційні умови в процесі навчання дошкільників. Для цього треба забезпечити продуктивний зміст розвивального докільця, системний підхід до організації активної пізнавальної діяльності дітей на основі використання ефективних форм, засобів і методів нестандартного типу для розвитку і стимулювання пізнавальних інтересів, врахування індивідуальності кожного вихованця та надання йому права реалізації власної ініціативи. Саме тому темою магістерського дослідження обрано **«Формування пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку у навчальній діяльності»**.

Мета дослідження: здійснити теоретичне обґрунтування й експериментальну перевірку педагогічних умов розвитку пізнавальної активності дітей 5-6 років у навчальній діяльності.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати сутність пізнавальної активності та її значення для дітей старшого дошкільного віку.

2. Проаналізувати навчальну діяльність дітей 5 -6 років як фактор розвитку пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку.
3. З'ясувати критерії, показники пізнавальної активності у дітей 5 -6 років та емпіричним шляхом виявити рівні її розвиненості.
4. Створити й експериментально перевірити систему роботи з вдосконалення пізнавальної активності дітей 5 -6 років та перевірити її емпірично.

Об'єкт дослідження: розвиток пізнавальної активності дітей 5 -6 років у навчальній діяльності.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку у навчальній діяльності.

Гіпотези дослідження: Ефективність сформованості пізнавальної активності дітей 5 -6 років підвищиться за умов:

- дотримання основних положень методики використання дидактичних ігор у вихованців старшої групи ЗДО;
- дотримання взаємозв'язку між розумовим і моральним вихованням дітей 5 -6 року життя;
- урізноманітнення навчального матеріалу з метою розвитку у дітей активності у пізнанні.

Методи дослідження: *теоретичні* (аналіз, синтез, класифікація, узагальнення, систематизація, конкретизація) *емпіричні* (спостереження за дітьми та вихователями в процесі учбової діяльності, під час занять з пріоритетом пізнавального розвитку: ознайомлення з природою, під час ігрової діяльності, прогулянок та індивідуальних бесід з ними. Також до методики належало анкетування вихователів, педагогічний експеримент); методи *кількісної та якісної обробки результатів*.

Наукова новизна і теоретична значущість дослідження:

- уточнено основні підходи до розуміння пізнавальної активності та пізнавальних інтересів та їх динаміки у дітей 5-6 року життя;

- обґрунтована теоретично та перевірена в процесі експериментальної роботи система роботи з розвитку пізнавальної активності дітей 5 -6 років у навчальній діяльності;
- виділено, теоретично обґрунтовано та емпірично перевірено педагогічні умови підвищення ефективності розвитку пізнавальної активності та розширення пізнавальних інтересів дітей 5 -6 років у навчальній діяльності;
- набуло подальшого поширення знання про педагогічні засоби та їх роль у розвитку пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку.

Практичне значення роботи полягає у *практичному вивченні та перевірці* педагогічних умов розвитку пізнавальної активності та збагачення пізнавальних інтересів старших дошкільників у навчальній діяльності; у можливості *використання вихователями* в освітньому процесі розробленої методики з метою вивчення та підвищення ефективності формування пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку засобами навчальної діяльності.

Впровадження результатів проведеного дослідження здійснювалося через:

- участь у: міжнародній науково-практичній конференції «Психологія та педагогіка: методика та проблеми практичного застосування» 27-28 грудня 2019 р (м. Львів, грудень 2019).
- **друк статей:** Пісоцький О. П, Чумак, С. М. Пізнавальна активність як предмет наукового аналізу // Психологія та педагогіка: методика та проблеми практичного застосування (у друці)

Структура роботи: магістерська робота складається зі змісту, вступу, трьох розділів із підпунктами, висновків до кожного розділу, загального висновку, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи 78 сторінок, основного тексту – 60 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ 5 -6 РОКІВ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Пізнавальна активність і її критерії як предмет наукового дослідження. Почнемо з власне наукового визначення терміна *активність*. За тлумачним словником, *активний* – енергійний, діяльний; протилежне — пасивний. Як зазначає Г. Костюк, активність відіграє важливу роль у будь-якому пізнавальному процесі, є вирішальною умовою успішної діяльності дитини та її розвитку в цілому [19, с. 22].

Відомо, що пізнання – це процес відкриття дитиною прихованих зв'язків та відношень, це новий процес проникнення розуму в об'єктивну дійсність.

Відповідно до підходу І. Литвиненко, джерелом пізнавальної активності є пізнавальна потреба. І процес задоволення цієї потреби здійснюється як пошук, спрямований на виявлення, відкриття невідомого та його засвоєння. Провідний педагог В. Сухомлинський та відомий дитячий психолог О. Запорожець вважають, що активність зникає, тільки-но розв'язується проблема, тобто, твердять вони, що розуміння завершує пізнавальну активність. Їхні опоненти категорично не згодні з цим поглядом, вважаючи, що саме з розуміння може починатися цикл активності [19].

За визначенням С. Ладивір поняття пізнавальна *активність* і *допитливість* розглядаються як синоніми. За її словами: це бажання, жага до нової інформації про дійсність і власне про себе, необхідності щось дослідити, з'ясувати, це також і діяльнісний стан індивіда. Це й пізнавальна потреба, і збуджувана нею пізнавальна діяльність. Вона притаманна кожній дитині, проте її міра та спрямованість у кожного своя [18, с.3]. Але більшість науковців розмежовують ці поняття.

В. Крутецький трактує допитливість через діяльнісне відношення індивіда до навколишнього світу. Учений стверджує, дана властивість є якісно відмінною від інтересів, оскільки допитливість має більш загальний характер і не завжди пов'язана з певним об'єктом або видом діяльності.

Згідно з поглядами М. Алексеевої, Г. Костюка, С. Максименка, Г. Щукіної, допитливість трактується як поведінка та мотив учіння дошкільника, котра виступає чинником навчально-пізнавального процесу й потребує постійної активізації [6, с. 40].

Л. Арістова вважає, що даний феномен у малюка проявляється через його пізнавальну діяльність й передбачає її відношення предметів і явищ навколишньої дійсності, це своєрідне підґрунтя процесу пізнання [1, с. 34].

Пізнавальна активність, як відзначає Г. Щукіна, – це особистісне утворення, яке виражає індивідуальний відгук на процес пізнання, живу участь, розумово-емоційну чутливість дитини в пізнавальному процесі [35, с. 25].

Проблема розвитку пізнавальної активності дошкільнят – одна з найактуальніших у дитячій психології, оскільки активність є неодмінною передумовою формування розумових якостей особистості, її самостійності та ініціативності.

С. Ладивір зазначає, що джерелом пізнавального розвитку дитини є навколишній світ і соціальний досвід в їх нерозривній єдності. Дитина у процесі життєдіяльності засвоює соціальний досвід, набуває знань, умінь та навичок. Під час спілкування з дорослими, у процесі спеціально організованого навчання вона переходить від непізнаного до відомого, від незрозумілого до зрозумілого. Відтак дитячі уявлення, життєві поняття щодо предметів і явищ навколишнього світу збагачуються, набувають нових ознак і якісно змінюються [17].

Якісна характеристика процесу пізнавального розвитку, на її думку, насамперед виявляється у зародженні і формуванні пізнавальної активності, яка, у свою чергу, характеризується пізнавальною потребою. У період

дошкільного дитинства вона виділяє три рівні розвитку пізнавальної потреби, кожен з яких має певну мотивацію і засоби пізнання (форми пізнавальної діяльності). кожен з них стосується певного періоду, зокрема перший стосується зацікавленості чимось, що виникає на основі необхідності у нових знаннях, другий спрямований на встановлення відношень між предметами і явищами (власне допитливість), третій пов'язаний зі стійкою потребою у пошуку нових знань, інтересом. Залежно від запропонованої інформації та джерела її отримання формуються пізнавальні інтереси дитини і моральні установки, які за певних умов мотивують поведінку, цю думку констатує авторка.

Як бачимо, інтерес, зокрема пізнавальний є свого роду індикатором активності у пізнання. Проблема інтересу дуже широко досліджувалася в, але, незважаючи на це, поняття «інтерес» не має однозначного тлумачення. На розмаїття поглядів щодо психологічного феномену інтересу вказують В. І. Ковальов і Б. І. Додонов. Так, А. Г. Ковальов зазначає, що одні психологи відносять це явище до процесу розуміння, деякі розкривають через уважність. Проте значна частина дослідників вбачають у ньому діяльнісний стан індивіда. Б. І. Додонов також наголошує, що дане явище постає то у вигляді психічного стану, який швидко змінюється (зникає), то у вигляді властивостей особистості, які систематично повторюються у переживаннях і діяльності [15].

Інтереси виступають в якості постійного спонукального механізму пізнання. Між інтересом-цікавістю і пізнавальним інтересом-ставленням існує причинно-наслідковий зв'язок, так як: по-перше, в онтогенетичному розвитку людини спочатку з'являється цікавість як, безумовно-рефлекторна, орієнтовна реакція (рефлекс «Що таке?"), потім - як довільна пізнавальна активність (допитливість «чомучок») і лише потім стійкий вибірково-інтерес-ставлення до якої-небудь сфери знань; по-друге, при формуванні інтересу-відносини актуалізація цієї установки відбувається у формі цікавості, допитливості з включенням механізмів уваги (тому деякі автори, як уже говорилося, приймають увагу за інтерес, та увага - це лише механізм прояву ситуативного

інтересу). Таким чином, інтерес-відношення реалізується багато разів в процесі людської діяльності у вигляді цікавості. Інтерес-ставлення - це, по суті, мотиваційна установка, що відображає готовність людини здійснювати діяльність, яка супроводжуватиметься інтересом, задоволенням від пізнання нового, невідомого, переживанням загадковості, таємничості. Природно, інтерес-ставлення формується на основі неодноразово отримання задоволення від прояву ситуативного інтересу. Позитивне ставлення до чогось тому й виникає, що це ніби гарантує отримання задоволення (при читанні книг, при перегляді кінофільмів, при відвідуванні спортивних змагань і т.д.). Перехід інтересу з однієї стадії свого розвитку на іншу не означає зникнення попередніх. Вони залишаються і функціонують нарівні з новими формами. Так, і у дорослого проявляються орієнтовний рефлекс і допитливість, незважаючи на наявність стійких вибіркового інтересів до чогось. Більше того, і інтерес-ставлення може еволюціонувати, перетворюючись на спрямованість особистості [15; 28]. Отже, інтерес має власну динаміку розвитку від нижчих форм до вищих.

Можна виділити кілька напрямків вивчення інтересу. Перший напрямок – аксіологічний, оскільки це поняття пов'язане з етимологією слова «інтерес». Я зацікавлений в чомусь, мені це цікаво, мені це потрібно, важливо - таке його широке розуміння, що відповідає буквальному перекладу слова «interest» з латинської - має значення, важливо [5; с.168]. Другий напрямок визначення інтересу можна назвати аттитюдним (англ. attitude - ставлення), так як деякі дослідники розглядають інтерес як ставлення. А. А. Люблінська вважає, що це пізнавальне ставлення людини до навколишнього світу, яке засноване на орієнтовно-дослідному рефлексі [19]. На думку Н.Г. Морозової, інтересом називається емоційно-пізнавальне відношення між суб'єктом і об'єктом [22], а В. І. Ковальов підкреслює, що це стійке позитивно-емоційне ставлення [15]. Г.І. Щукіна, стверджує, що це особливе виборче ставлення до навколишнього світу [47; с.6]. У руслі третього напрямку інтерес визначається як компонент спрямованості особистості, що є найбільш поширеним у вітчизняній психології.

Так, С.Л. Рубінштейн під інтересом розуміє специфічну спрямованість особистості [36], а в словнику К. К. Платонова інтерес розглядається як одна з форм спрямованості особистості [30]. В.Б. Бондаревський уточнює, що це специфічна пізнавальна спрямованість особистості [2]. Як складне особистісне утворення інтерес представляє собою єдність об'єктивних (зміст діяльності) і суб'єктивних (вибірковість діяльності) начал [25, 31]. Інші вчені пов'язують інтерес із психічними процесами. Так Г.І. Щукіна називає його «вибірковою спрямованістю психічних процесів на об'єкти й явища навколишнього світу» [46; с.6, 53], одночасно стверджуючи, що це «особливе вибіркоче ставлення до навколишнього світу». А.К.Маркова, А.Б. Орлов, Л.М. Фрідман і Т.А. Матіс вважають, що це спрямованість активності людини [21; 22; 41; 42], а Е.Ф. Зеєр вважає, що це позитивно емоційно забарвлена спрямованість уваги на явища, предмети, сферу дійсності [31; с.54].

Четвертий напрям визначення інтересу - потребнісно-мотиваційний і саме в ньому найбільш точно відображається його природа. Зокрема, існує точка зору на інтерес як спонування. Так, в психологічному словнику [32] інтерес визначається як суб'єктивна представленість елементів мотиваційно-потребнісної сфери у вигляді спонуки до активності з боку функціональних мотивів, задоволення яких пов'язане не з результатом, а з процесом діяльності. Функціональні мотиви, серед яких і пізнавальні, виникають на основі потреб [33]. Саме тому А.К. Маркова, А.Б. Орлов, Л.М.Фрідман і Т.А. Матіс відносять інтерес до одного з видів мотивів [22; с.14]. Вони підкреслюють його залежність від інших сторін мотиваційної сфери і називають похідною складовою мотивації.

У психологічній літературі [2], [31], [35], [38] поняття «інтерес» часто порівнюють з термінами «потреба» і «мотив», при цьому інколи дослідники намагаються об'єднати поняття ці поняття в одне. Наприклад, В.Сімонов вважає, що інтерес являє собою розгорнуту зовні, в соціальну реальність потребу, яку реалізує суб'єкт у формі мотиву [38]. О.О. Реан та Я.Л. Коломінський пишуть про те, що інтерес може виступати в якості мотиву,

який є внутрішнім спонуканням особистості до активності, а спонукання пов'язане з задоволенням потреби [35; с.56]. Є.Ф. Зеєр вважає, що це соціально-психологічне утворення, яке актуалізується у формі потреб, а потім через мотив детермінує діяльність [31; с.54]. Але існують і однозначні визначення. Наприклад, інтерес - це форма прояву пізнавальної потреби, що забезпечує спрямованість особистості [29], [34], [39]. І.А. Зимня уточнює, що це емоційне переживання пізнавальної потреби [13; с.296]. Твердження про те, що в основі інтересу лежить потреба, поділяється найбільшим числом дослідників [5], [6], [8], [9], [10], [40]. Особливе значення науковці додають пізнавальному інтересу. На думку Г.І. Щукіної, він виростає з потреби знати, тобто, народжується із загальної глобальної потреби людини в пізнанні [45; с.8], [47; с.19]. Д.К.Гілев вважає, що він виникає на основі усвідомлення потреби, прийняття її особистістю [7; с.12]. Н.І. Шевандрін вважає, що інтерес це когнітивно-мотиваційний стан пізнавального характеру, яке пов'язане з однією центральною потребою [44; с.195].

Є.П. Ільїн зробив спробу проаналізувати різноманіття поглядів на інтерес як психологічний феномен. Він прийшов до висновку, що різні визначення інтересу мають два спільні моменти: наявність в інтересі потреби і позитивне переживання цієї потреби [14; с.172]. Інтерес пов'язаний з потребою, але, як зазначає Є.П. Ільїн, було б неправильно ототожнювати інтерес і потребу [14; с.168]. На думку С.Л. Рубінштейна між інтересом та потребою не можна поставити знак рівності, оскільки потреба викликає бажання володіти предметом, а інтерес лише прагнення ознайомитися з ним. На цій підставі він визначає інтерес як специфічний мотив пізнавальної діяльності і вказує на наявність в ньому двох складових: емоційної привабливості і усвідомленої значущості [36; с.525-526].

З іншого боку, існує думка, що інтерес в динаміці свого розвитку може перетворюватися в схильність, потребу [2], [11], [18]. Так, у словнику під редакцією В.П. Зінченко і Б.Г. Мещерякова вказується, що інтерес займає проміжне становище, він виникає на основі пізнавального потягу (бажання) і

може перерости в стійку потребу [18; с.140-141]. В.М. Максимова доводить таку послідовність розвитку інтересу: пізнавальної інтерес як мотив діяльності сприяє появі пізнавальної потреби, а на базі пізнавальної потреби, в свою чергу, народжується пізнавальний інтерес як мотив дій [8; с. 24].

Точка зору на інтерес як мотив зустрічається також часто, як і твердження, що інтерес це усвідомлена потреба. У словнику під редакцією В.П. Зінченко і Б.Г. Мещерякова інтерес представлений як мотив або мотиваційний стан [32; с.140]. О.В. Петровський називає інтерес мотивом, який є постійним спонукальним механізмом пізнання [28; с.211]. Д.К. Гильов вважає, що з усіх мотивів найсильніший мотив це той, в основі якого лежить пізнавальний інтерес [2; с.29]. М.В. Матюхіна і Г.І. Щукіна також розглядають пізнавальний інтерес як мотив навчальної діяльності [23;45]. На думку Н.Г.Морозової, інтерес взагалі не є різновидом мотиву [26; 27].

Незважаючи на велику кількість підходів до визначення інтересу, думки дослідників сходяться при виділенні його параметрів і характеристик. Вони відзначають, що, перш за все, йому властива позитивно забарвлена і вибіркова спрямованість учня до різних сторін навчання. Іншими словами, він виявляється в емоційному тоні, в увазі до об'єкта інтересу [25]; [33]; [34]. Крім того, інтерес проявляється у бажанні якомога більше дізнатися, в прагненні до самостійного пошуку нового, у зосередженості уваги, тобто, в ньому яскраво виражений вольовий компонент [11], [12], [16]. І, нарешті, для інтересу характерні прояви розумової активності, такі як питання учнів, активну участь без вимог і вказівок, доповнення та виправлення відповідей, прагнення з'ясувати незрозуміле [28; с.143], [29; с.104]. Таким чином, інтерес це поєднання, «сплав», єдність інтелектуальних, емоційних, вольових проявів особистості, ядро якого становлять розумові процеси. Крім того, визначено основні властивості інтересу - предметність і усвідомленість [

Таким чином, пізнавальна активність особистості розглядається як діяльнісний стан людини у процесі пізнання навколишньої дійсності, її об'єктів і явищ. Вона спрямована на з'ясування незвіданого, причин виникнення певних

явищ, взаємовідношення між предметами та характеризується проявами допитливості. Критеріями вказаної активності у процесі пізнання є виникнення інтересів. Дане явище розуміється як складне утворення особистості, які виникають у зв'язку з потребами взаємодії людини з навколишнім світом, його пізнанням. Інтерес – це усвідомлена, предметна потреба, що проявляється у діяльності і є показником пізнавальної активності людини.

1.2. Ознаки пізнавальної активності у період дошкільного віку.

Пізнавальну активність розглядають як якісну характеристику пізнавальної діяльності, що є суттєвою для розуміння суті пізнавальної активності та для продуктивної організації педагогічної роботи у напрямі її формування [23, с. 21–26].

У дослідженні ми будемо спиратися на визначення пізнавальної активності яку трактує Д. Годовікова.

Пізнавальна активність – це якісний стан пізнавальної діяльності, яка ґрунтується на прагненні особистості активно накопичувати знання на основі особистісно значущих потреб і відповідних їм мотивів та природного прагнення кожної дитини до пізнання оточуючого середовища і самої себе [13, с. 28].

Г. Стадник вважає, що пізнавальна активність дітей дошкільного віку передбачає:

- здатність за власним бажанням здійснювати активну пізнавальну діяльність без допомоги або за допомогою дорослих;
- повну або часткову усвідомленість мети пізнання;
- використання набутого досвіду;
- навичок оцінювання досягнутого власного результату, а також ровесників;
- порівнювати отриманий продукт з початковою ціллю, здійснювати прогнозування діяльності;
- навички внесення змін та доповнень у процес пізнання, здійснювати корекцію інтелектуальних дій;
- прикладати вольових зусиль та долати труднощі у процесі досягнення мети;
- здобувати результат, адекватний або наближений до поставленої мети та задоволення від інтелектуальної роботи [31, с. 86].

Умовою активного здійснення пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного віку є позитивна емоційна атмосфера, в якій вона відбувається, та створене предметно-ігрове середовище.

Аналіз наукових джерел щодо структури пізнавальної активності дітей дошкільного віку показав, що вичерпної структури пізнавальної активності дітей дошкільного віку не було розроблено. На думку Н. Кудикіної та Т. Потапової, структура пізнавальної активності дошкільників є тотожною структурі пізнавальної діяльності дошкільників [23, с. 22].

Тож, у структурі пізнавальної активності дітей 5 -7 років виділяють наступні складові:

- *спонукальна складова*. Пізнавальна активність дітей 5 -7 року життя мотивується пізнавальним інтересом та креативністю у пізнанні довкілля, які забезпечують активне ставлення дошкільників до процесу пізнання. Слід зазначити, що дітям даного віку складно визначити мету власної пізнавальної діяльності, вона здебільшого інтегрується з мотивом.

- *змістова складова*. Процес досягнення мети розкривається через конкретний пізнавальний зміст, тобто ті знання, які вже має особистість і те, що пізнається. Придбання нових знань на основі вже засвоєних – одна з головних цілей навчально-пізнавальної діяльності. У процесі цієї діяльності постійно збагачується досвід дитини, його знання про навколишній світ і про себе. Що стосується реалізації змістовного компонента навчально-пізнавальної діяльності, то особливо необхідна розробка різнорівневих програм для дітей з різним рівнем розвитку й здійснення особистісно-орієнтовного підходу до кожної дитини.

- *процесуально-операційна складова*. Мета пізнавальної активності дітей дошкільного віку реалізується через розгортання процесу її досягнення. Процес – сукупність дій та операцій, спрямованих на досягнення результату. Дія – структурний елемент предметної активності індивіда, є доцільно підбраною й зорієнтованою у певному напрямку, конкретну ціль. В процесі досягнення мети дитина виконує певні операції – найменші складові людської поведінки, що

входять до дій. В даному випадку саме від них залежить спосіб реалізації обдуманого дії за конкретних обставин пізнання [24, с. 47–54].

- *контрольно-оцінна складова.* Умовою досягнення позитивного результату будь-якої діяльності є здійснення контролю за її ходом та оцінка здобутого результату. Контроль і оцінка є необхідною умовою коригування процесу пізнавальної активності дітей дошкільного віку з метою досягнення результату.

- *результативна складова.* Пізнавальна активність є ефективною за умови досягнення дитиною дошкільного віку передбачуваного результату. Результат – остаточний, кінцевий підсумок діяльності. Результат пізнавальної активності дітей дошкільного віку – це засвоєні знання, сформовані уміння та навички активного здійснення пізнавальної діяльності, досвід емоційно-позитивного ставлення до процесу пізнання [23, с. 22–23].

В. Сухомлинський підкреслював важливість розвитку допитливості. У цьому, на його думку, полягає суть виховання здібностей. Допитливість – «це зростаюча, ніколи не згасаюча, а навпаки, та, що весь час посилюється, потреба знати і прагнення дізнатися, пояснити. У виникненні загадок і їх розшифруванні і полягає суть допитливості. Допитливість - це крихка і ніжна серцевина людини, її легко зламати, збудивши відразу до праці через її непосильність і одноманітність. Мова йде про працю мислителя: дитяча праця - це активне бачення світу, завдяки якому дитина стає діяльною частиною природи і разом з тим її володарем» [33, с. 85]. Тож, видатний практик вважав, що пізнавальна активність – це розумова праця, пов'язана з напругою інтелектуальних сил дитини. Цьому необхідно учить дитину з раннього дитинства.

У сучасній українській педагогіці проблема вивчення названого явища у дітей 5 -7 років займає також чільне місце. Зокрема А. Богуш розглядає її динаміку в єдності з розвитком мовлення дитини [6, с. 35–36]. Н. Кудикіна та Т. Потапова, узагальнюючи власні здобутки у вивченні феномену, намагаються розробити у подальших дослідженнях своєрідної моделі, у якій відображені

основні етапи розвитку активності у пізнанні дітей 4 -7 року життя. Вони вважають, що її основою, підґрунтям, є цілісна пізнавальна діяльність дитини 4 -7 років [23, с. 21].

Окремі аспекти питання пізнавальної активності у науці розробляли Л. Виготський, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн, В. Давидов, О. Матюшкін, Д. Богоявленська, Г. Щукіна, та ін. здійснено достатньо досліджень названої проблеми у дітей 4 -7 року життя. Зокрема у цьому віковому періоді її вивчали С. Ладивір, Л. Венгер, М. Подд'яков та ін. Окремим пунктом стоять дослідження, які стосуються різних форм пізнавальної активності дітей 5 -6 років. Вони стосуються допитливості, пізнавальних інтересів. Зокрема у цьому напрямку здійснювали науковий пошук Д. Годовікова, А. Сорокіна, Т. Кулікова та ін.).

Пізнавальна діяльність, яка спрямовується і спонукається пізнавальним завданням починає формуватися у дошкільному віці.

У ряді робіт (Д. Годовікова, О. Матюшкін, С. Князева, М. Поддьяков, М. Богоявленська і ін.) досліджувалася проблема вивчення пізнавальної активності у старших дошкільників.

С. Князевою в основу вивчення пізнавальної активності дошкільників покладена ідея М. Поддьякова про виділення усередині єдиного процесу предметно-дієвого мислення двох його взаємопов'язаних видів. Перший розгортається під впливом пізнавальної потреби самої дитини, її інтересу до нового об'єкту і виступає як вільне експериментування. Другий вид направлений на рішення дитиною практичного завдання, поставленого дорослим. В цьому випадку пізнавальна активність підпорядкована практичній меті.

Пізнавальна активність вивчалася С. Князевою в рамках інтелектуальної діяльності. Аналіз результатів дослідження показав, що прості завдання не викликають великого інтересу, приводять до швидкого згасання пізнавальної активності у дітей старших груп, і в той же час оживлюють пізнавальну активність дітей молодших груп. Складні завдання, навпаки не сприяють

виникненню інтересу в молодших дошкільників, викликають швидке стомлення, а в старших дошкільників активізують пізнавальну діяльність [21].

Проведені дослідження Д. Годовікової дозволили виявити три рівні пізнавальної активності дошкільників.

Перший рівень

Діти прагнуть до іграшок, які відрізняються яскравими перцептивними властивостями (великі, барвисті, звучні), а також до тих іграшок, які їм знайомі за своїм функціональним призначенням (телефон, посуд тощо); відсутній інтерес до предметів незрозумілого призначення. Регуляція пошуку – зовнішня; предмети панують над активністю. Рівень інтересу до зовнішніх властивостей предмету визначається самим предметом.

Другий рівень

Його суть – зміст пізнавальної потреби і рівень самоорганізації. Діти прагнуть ознайомитися з іграшками і з іншими предметами, що мають певні функції. Дітей вабить можливість їх різного використання, випробування функціональних властивостей, прагнення проникнути в приховані властивості предмету. Проте регуляція пошуку підпорядкована емоціям. Рівень інтересу до функціональних якостей предмету і регуляція пошуку визначається за допомогою дорослого.

Третій рівень

Його суть – новий зміст. Інтерес і активність викликають приховані внутрішні властивості предмету, і в ще більшою мірою – внутрішні понятійні утворення. Активність спрямовується метою – досягти бажаного результату.

Перший рівень пізнавальної активності частіше спостерігається у дітей 3–4 років, можливий ще і у віці 4–5 років. Дуже швидко інтерес до ситуації повністю зникає. Іграшки невідомого призначення, залишаються поза зоною уваги дитини.

Другий – властивий малюкам 4 -5 року життя.

Третього рівня досягає значна кількість малюків 5 -7 року життя [13, с. 29–30].

Так, О. Матюшкін виділяє означену властивість малюків у якості основного компонента творчого потенціалу особистості і обдарованості та визначає основні етапи її розвитку в дітей 4 -7 років. Динаміка пізнавальної активності реалізується у плані пошуку відповідей на власні запитання. До 3 -5 років дослідницька активність перетворюється на більш високі форми і виявляється в самостійній постановці запитань і проблем по відношенню до нового і невідомого. З 5–6 років в структурі обдарованості дитини основним компонентом стає проблемність [26, с. 12–17].

Проблема пізнавальної активності розглядалася в дослідженнях виконаних під керівництвом О. Дьяченко, присвячених навчанню та вихованню розумово обдарованих дошкільників. Під пізнавальною активністю автор розуміє прояв потреби дитини у розширенні можливостей для прояву себе в новій пізнавальній ситуації, поєднання емоційного і когнітивного компонентів розвитку. У дослідженні був показаний продуктивний характер пізнавальної активності і її місце в структурі обдарованості [17. с. 98].

Таким чином, пізнавальна активність є ознакою дитини 5 -7 років. Вона відображає діяльнісний стан суб'єкта на шляху до поставленої мети, здобуття знань. У малюків 5 -7 років вона досягає певного рівня розвитку і характеризує їх здатність у процесі засвоєння нових знань, набуття досвіду. Однією з її форм у дошкільному віці є пізнавальні інтереси дитини, які проявляються у її спілкуванні з дорослими, ровесниками. Ще одним з явищ, які тісно з нею пов'язані є дитяча допитливість. Період другої частини дошкільного віку характеризується високою мірою спрямованості малюків на навколишній світ, на отримання відповідей від дорослих, що стосуються проблемних моментів їх діяльності чи засвоєння нової інформації, винаходів, способів отримання знань, досягнення поставлених цілей.

1.3. Навчальна діяльність як чинник формування пізнавальної активності дітей 5 -6 років. Пізнавальний інтерес – найбільш значуща сфера

прояву загального інтересу. Вона виявляється у його віднесеності до дуже складної ознаки індивіда: пізнання навколишнього світу не лише з метою біологічної та соціальної адаптації до нього, але й з іншою, не менш важливою метою – в прагненні зрозуміти його, відобразити в свідомості найбільш значущі ознаки, взаємозалежності між явищами, предметами, об'єктами оточуючого [1, с. 42].

Як зазначають науковці, пізнавальний інтерес є сплавом найбільш значущих в особистісному плані інтелектуальних процесів. В інтелектуальній поведінці, що протікає під його знаком, проявляється: активний пошук, здогадка, дослідницький підхід, готовність до рішення задач. Емоційні як його невід'ємна ознака, виявляються у вигляді емоцій здивування, почуття очікування нового, почуття інтелектуальної радості, почуття успіху [36].

Інтерес, як форма пізнавальної активності – складний феномен, відповідно на освітній процес впливає різнобічно. Науковцями та практиками він зазвичай у якості додаткової спонуки, як своєрідний і дієвий педагогічний засіб для сприяння підвищенню діяльнісного стану дитини 5 -6 років. Серед його можливостей – урізноманітнення змісту виховного процесу, зорієнтування учасників саме на потрібних моментах заняття, актуалізація розумової й афективно-вольової сфер дитини. Пізнавальний інтерес виступає не тільки мотивом і засобом навчання, але і як стійкою якістю особистості.

Б. Ананьєв вважав, що названий феномен відноситься до навчально-виховного процесу. Його вплив буде максимальним, коли його використовують як додатковий, ефективний засіб розвивального характеру. Для дітей 5 -6 року життя – це своєрідний спосіб орієнтування у навколишній дійсності, вектор пізнавального розвитку з відкритою перспективою зростання. Він здатен активізувати застосування прийомів і методів взаємодії між педагогом і вихованцями, стати внутрішнім надбанням суб'єкта діяльності [36].

Сучасний психолог Б. Пашнев, пізнавальний інтерес визначає як своєрідний сплав емоційного та пізнавального спрямування на предмет чи

безпосередньо вмотивованої діяльності, що за сприятливих умов перетворюється на захопленість особистості, ознаку її спрямованості. Він виділяє ознаки пізнавального інтересу в дітей, а саме:

- активне залучення до пізнавальної діяльності;
- сприйняття пізнавального матеріалу, зосередженість на ньому;
- переважання мимовільної уваги; виникнення запитань у процесі навчальної діяльності;
- бажання самостійно виконувати завдання;
- пошук додаткової інформації з теми;
- збереження інтересу у вільний від занять час.

За твердженням дослідника, завдяки активності природно детермінованої властивості нервової системи досліджувані явища знаходять своє вираження на психологічному рівні, зокрема в темпераменті й загальній обдарованості [23].

Л. Назарець підкреслює, що пізнавальний інтерес не розвивається стихійно. Ефективність його формування залежить від багатьох факторів, які він поділяє на:

- соціальні (навколишнє оточення, матеріальна база);
- загально-педагогічні (атмосфера в дошкільному навчальному закладі, рівень підготовки педагогічної майстерності вихователя);
- методичні (сучасний зміст та ефективні методи навчання, проблемне розвивальне навчання);
- дидактичні (практична значущість матеріалу, зв'язок з сучасністю);
- психологічні (рівень психічного розвитку дитини, наявність пізнавальних здібностей, вольові якості, вікові та індивідуальні особливості).

Цей поділ є умовним, тому що всі фактори впливу на формування пізнавального інтересу, як своєрідної форми активності малюка пізнавального плану взаємопов'язані між собою таким чином, що без урахування одних дія інших стає малоефективною, а також тому, що кожен з цих факторів має своєрідне психологічне забарвлення [20].

Як бачимо, досліджуваний феномен формується на основі набуття досвіду, розширення кругозору, способів пізнання. У такому випадку він зумовлюється процесами навчання й учінням. Оскільки учіння розглядається у якості цілеспрямованого процесу, у порівнянні з навчанням в цілому, то у нашому дослідженні більш перспективним є розглядання саме його. Учіння, за словами С. Рубінштейна, поєднує у собі ознаки впорядкованого за законами логіки процесів навчання та пізнання [Р, с. 497]. Відповідно, до цього положення його процесуальна змістова наповненість має бути певним чином опрацьована з метою оптимального засвоєння. На думку автора, це має відбуватися у педагогічній науці, зокрема у розділі дидактика.

В цілому значна кількість дослідників, зокрема В. Давидов, С. Занков, Д. Ельконін та ін. прийшли до висновку, що учіння, коли його організують певні фахівці, набуває подальшого розвитку. У найбільш своїй розвиненій формі – це навчальна діяльність. Це психолого-педагогічне явище має свої відмінності на кожному віковому етапі, зокрема й в період дошкільного віку. Навчальна діяльність лише розпочинає формуватися на даному етапі, поряд з ігровою. Вона суттєво відрізняється від інших за рахунок спільної поведінки у ній дитини й дорослого. Оскільки за твердженням Л. Виготського, саме у цьому віці вона повинна підпорядковуватися зонам актуального й найближчого розвитку. Сутність такої відповідності полягає у наступному положенні науковця: дитина може самостійно виконати завдання, коли попередньо його зробила разом з дорослим. Отже, навчання й учіння у цьому контексті є фактором розвитку інтелектуальної активності малюків 4 -6 років.

Так, Н. Подд'яков, наголошує, що такого роду діяльність надає дитині можливість активно включитися у процес пізнання, виявляти власні індивідуальні відмінності й таким чином впливати на власну пізнавальну активність [Под, с. 184]. Отже, учіння надає можливості не лише набувати досвід, але й виявляти особистісні властивості, проявляючи розумову напруженість.

Н. Ніколенко, відомий український науковець, психолог наголошує, що навчання дітей 5 -7 років має свої відмінності. Так, засвоєння навчального змісту даною категорією малюків має відбуватися на заняттях навчального типу, водночас коли менші опановують інформацію завдяки дидактичним іграм. Також автор наголошує, що для дошкільників мають бути створені спеціальні умови, де матимуть місце дидактичні наочні матеріали, сприятлива атмосфера, взаємодія з вихователем, однолітками [Нік, с. 38]. Завдяки їм малюки 5 -7 років зможуть виявляти дослідницьку активність.

Н. Кирста відмічає поєднання у навчанні дітей 5 -6 року життя навчальної діяльності й власне навчання, як діяльності вихователя. Вона наголошує на тому що саме учіння спряє оптимальному розвитку малюків, оскільки спрямовує їх на пошук необхідних шляхів засвоєння відповідної інформації, змушує їх виявляти вольові зусилля, а також має відношення до самоконтролю за процесом і результатом. Водночас до її структури авторка відносить навчальні: завдання, дії, способи реалізації, контроль і самоконтроль [с. 265]. Науковець зазначає, що така діяльнісна спрямованість орієнтує дитину на прояви активності у пізнанні, оскільки підґрунтя її становлять гносеологічні компоненти.

Т. Поніманська вказує на те, що пізнавальна активність дітей 5 -6 років у навчанні формується за рахунок специфічних форм і методів, які наявні у дошкільних закладів. Зокрема до форм організації авторка відносить дидактичну, гру, екскурсію, заняття. До специфічних способів здобуття знань: наочні, словесні, пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, частково-пошукові, проблемний, спрямований на розвиток творчих можливостей, винахідницьких завдань. саме від вихователя залежить обрання того чи іншого засобу й встановлення зв'язку з дошкільником за рахунок формулювання навчального завдання. Саме педагогічні дії є стимулом для виявлення активності дітей 5 -6 років у пізнанні, навчанні, самостійній поведінці [с. 396].

С. Козлова, Т. Куликова розширюють методи, що використовуються у освітньому процесі. Вона доповнює їх практичними, ігровими способами й

прийомами, дослідями, експериментуванням, моделюванням. Розмаїття даних методів автори пов'язують з необхідністю здійснення індивідуального й особистісно орієнтованого підходів. А також зазначають необхідність стимулювання за допомогою цих способів засвоєння інформації підвищувати спрямованість на пізнання дітей та їх пізнавальну активність [с.226]. науковці також пов'язують змістову складову навчальної діяльності дітей 5 -6 років з уміннями педагога добирати необхідний зміст навчального матеріалу та взаємодіяти з дітьми.

Отже, навчальна діяльність розглядається як особлива форма учіння, що характеризується спрямованістю на набуття досвіду, цілеспрямовану організацію її дорослим (педагогами, вихователями). У дітей 5 -6 року життя вона має власні відмінності, які дозволяють варіювати методами, формами, змістом матеріалу для більш ефективної її організації. Вона має власну структуру, а її пізнавально-навчальна спрямованість дозволяє її використовувати у якості чинника розвитку особистості, а також у ролі фактору формування пізнавальної активності дітей 5 -6 року життя. За рахунок змісту та використання специфічних методів, способів організації взаємодії між вихователем і вихованцями, взявши до уваги розвивальний характер навчальної діяльності, сформульований Л. Виготським

Висновки до розділу 1

Пізнавальна активність – діяльнісна ознака гностичної поведінки індивіда, яка ґрунтується на її прагненні активно набувати досвід, задовольняючи актуальні потреби та мотиваційні утворення через спонтанне бажання дізнатися щось нове. До її структури входять: мотиваційно-цільова, змістова, процесуально-операційна, контрольна-оцінна, результативна складові. Однією з її форм є інтерес, який проявляється у емоційному тоні, в бажанні якомога більше дізнатися щось нове, у прагненні до самостійного пошуку нового, незвичного, в зосередженості уваги. Для нього характерними є прояви розумової активності у вигляді запитань, припущень, пошуку доказів і прагнення з'ясувати незрозуміле. Чільне місце у дослідженнях займає пізнавальний різновид, який є організуючим фактором процесу пізнання і основою гностичної діяльності людини. Ознаками якого є свідоме ставлення, вольове прагнення й інтелектуальна спрямованість на предмет пізнання, набуття нових форм у різних видах діяльності людини.

У сучасних науковців пізнавальна активність дошкільників розглядається в контексті вивчення розумового розвитку дитини, розвитку її пізнавальних інтересів та здібностей. Ведеться розробка проблеми пізнавальної активності дошкільників, пошук шляхів формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку. Виділяють три рівні пізнавальної діяльності дошкільника: на першому рівні інтерес дошкільників проявляється до зовнішніх властивостей предмету і визначається самим предметом; на другому – рівень інтересу проявляється до функціональних якостей предмету і регуляція пошуку визначається за допомогою дорослого; на третьому рівні – інтерес і активність викликають приховані внутрішні властивості предмету.

Навчальна діяльність – особлива форма учіння, що характеризується спрямованістю на досвід, цілеспрямованою організацією дорослим, що має структуру, а її пізнавальна, навчальна спрямованість передбачає використання у якості чинника розвитку особистості, як фактор формування пізнавальної

активності дітей 5 -6 років. За рахунок змісту та використання специфічних методів, способів організації взаємодії між вихователем і вихованцями.

РОЗДІЛ 2.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ 5 -6 РОКІВ

2.1. Методика та процедура дослідження. Проведення експерименту передбачало врахування декількох моментів у дослідженні. Так, потрібно було організувати роботу з персоналом ЗДО для вирішення питань з базовою групою та педагогічним персоналом, що стосувалося взаємодії з ними. Також необхідно здійснити роботу з підбору емпіричних методів з дітьми й дорослими, а також окреслити стратегію й напрямки проведення дослідження. Щоб здійснити намічену напрямки необхідно було реалізувати на практиці констатувальний експеримент. Його першочерговими завданнями були такі:

1. Уточнити критерії й показники дослідження пізнавальної активності дітей 4 - 6 років у навчальній діяльності.
2. Обрати найбільш доцільні методи та сформувавши на їх основі діагностичного плану методичку вивчення особливостей пізнавальної активності дітей 5 -6 року життя в ЗДО.
3. З'ясувати реальний рівень розвитку пізнавальних інтересів, як однієї з форм пізнавальної активності 5 -6 річних дітей.
4. Виявити найбільш суттєві особливості впливу дорослих на формування пізнавальних інтересів як форми пізнавальної активності вихованців старшої групи.

Для початку уточнимо критерії та показники пізнавальної активності дітей 5 -6 років. Задля досягнення цієї мети розглянемо основні її компоненти в узагальненому вигляді. Пізнавальний інтерес, за даними теоретичної частини включає в себе емоційну та когнітивну складові, а також предметну віднесеність. Тому критеріями у нашому дослідженні було обрано когнітивний та емоційний, а також поведінковий. Розглянемо їх у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Критерії та показники пізнавальної активності (на основі пізнавального інтересу як особливої форми) дітей 5 -6 року життя

КРИТЕРІЇ	ПОКАЗНИКИ
Емоційно-когнітивний	Усвідомленість поставленої мети та мотивів своєї діяльності (здатність пояснити, що, чому і для чого робити) Емоційна, розумова включеність в учбовий процес (зосередженість уваги, відсутність відволікань, оптимізм).
Поведінковий	Успішне досягнення мети (доведення розпочатого до кінця, задоволення результатом); інтенсивний пошук шляхів розв'язання проблеми, обмін інформацією

Наведений вище перелік критеріїв та показників дозволив одержати інформацію про характер пізнавальної активності дітей 5 -6 років в цілому по вибірці досліджуваних. Висока або низька стійкість прояву пізнавальної активності засвідчувала переважання ситуативного чи сталого інтересу до учбової діяльності, наявність чи відсутність тенденції до високої активності. Усвідомленість мети та мотивів діяльності дозволяла робити висновки щодо активності внутрішніх спонук, здатності контролювати та коректувати поведінку й діяльність. Представленість емоційного, інтелектуального та поведінкового компонентів вказувала на урівноваженість пізнавальної активності малюків.

Перейдемо до *методики дослідження*. В ході роботи використано комплексну методику, до складу якої увійшли спостереження за дітьми та вихователями в процесі учбової діяльності, під час занять з пріоритетом пізнавального розвитку: ознайомлення з природою, під час ігрової діяльності,

прогулянок та індивідуальних бесід з ними. Також до методики належало анкетування вихователів. Розглянемо їх більш детально, за рахунок опису.

Одним з провідних методів дослідження на етапі констатації було спостереження. Характеристика особливостей розвитку пізнавальної активності досліджуваних 5 -6 років значною мірою базувалася на даних спостереження. Дані щодо уявлень досліджуваних про важливість розвитку пізнавальної активності та власну здатність її виявляти одержано в ході проведення індивідуальної бесіди з ними. Про вплив на формування пізнавального інтересу дітей експериментальної групи системи виховання ми дізнавалися на основі аналізу даних спостереження за поведінкою педагогів під час проведення занять та бесід з ними. Для оцінки вивчення рівня розвитку пізнавальних інтересів дошкільників здійснили анкетування вихователів.

Зокрема *спостереження за проявами пізнавального інтересу дошкільників* передбачало визначення особливостей прояву та міри сформованості у малюків пізнавального інтересу. Для цього було здійснено спостереження за кожною дитиною сформованої вибірки досліджуваних у різних умовах та видах діяльності. Воно проводилися на заняттях з ознайомлення з природою творчого характеру та пізнавальної спрямованості. Також спостереження здійснювалися під час пізнавально-ігрової діяльності та на прогулянках. Саме такі види діяльності дозволяли зафіксувати наявність (відсутність) та інтенсивність прояву пізнавального інтересу досліджуваних.

У протоколах спостереження за характером пізнавальної активності дошкільників фіксувались: прояв бажання-небажання займатися дорученою дорослим справою; зосередженість на роботі (міра захопленості нею) впродовж певного часу; характер поведінки в невизначеній ситуації; наявність чи відсутність запитань про незрозуміле; словесне й емоційне реагування на вдале-невдале розв'язання проблеми; наявність наполегливості та цілеспрямованості.

Обрані показники вивчення дозволяли одержати різнобічну інформацію відносно сили, стійкості, вибіркової інтересу кожного досліджуваного 5 -6 року життя.

Бесіда з дошкільниками була спрямована на констатацію факту про наявність в досліджуваних пізнавального інтересу до навчальної діяльності. Бесіда проводилася індивідуально з кожною дитиною, що дозволило одержати цікаву та широку інформацію щодо її уявлень про особливості свого пізнавального інтересу. Бесіда складалася з запитань відкритого та закритого типу. Зокрема, було поставлено дітям наступні запитання: Чим тобі подобається займатися найбільше? Чому? Книжки про що і про кого ти найбільше любиш? Якщо тебе щось зацікавило, як ти себе поводиш? Для чого пізнавати нове? Кого називають «допитливим»? Ти – допитливий? Чому так вважаєш? Де ти використовуєш набуті на заняттях знання? Тобі більше за все подобається на занятті: а) самостійно виконувати завдання; б) слухати пояснення вихователя. Якщо тобі складно виконати нове завдання, ти: а) продовжуєш докладати самостійних зусиль; б) звертаєшся за допомогою до дорослого; в) розстроюєшся, кидаєш роботу незакінченою.

Аналіз відповідей досліджуваних дозволить з'ясувати: наскільки об'єктивно оцінюють дошкільники важливість пізнавального інтересу взагалі та власного зокрема; які види діяльності викликають у них особливий інтерес; якій літературі й чому надають перевагу; як співвідноситься уявлення дітей щодо власного пізнавального інтересу (бесіда) з їх реальною поведінкою та виборами (спостереження).

Спостереження за вихователями було спрямовано на виявлення їх реакцій на зіткнення дітей з труднощами (намаганнями самостійно знайти вихід з утруднення або швидко звертатися за допомогою) та виявом високого (низького) пізнавального інтересу до розумового або практичного завдання. Метою цього методу було з'ясування впливу тієї чи іншої стратегії поведінки дорослого на пізнавальну активність дошкільника взагалі, інтерес до навчальної діяльності зокрема. У протоколах фіксувалися: поведінка вихователя в ситуаціях зіткнення дітей з утрудненнями; використання педагогом певної тактики допомоги дітям; особливості здійснюваної дорослим допомоги по

відношенню до дітей із різним пізнавальним інтересом (високим, середнім, низьким); типові емоційні реакції.

Одержані дані дозволять визначити типові установки педагогів щодо керівництва пізнавальною діяльністю дошкільників, їх вплив на формування пізнавальної активності досліджуваних, а також окреслити ефективні шляхи оптимізації процесу формування у дошкільників пізнавальної активності взагалі, пізнавального інтересу зокрема.

Бесіда з вихователем. У ній пропонувалося відповісти на запитання, спрямовані на визначення ставлення до формування у дошкільників пізнавальної діяльності взагалі й пізнавального інтересу до навчальної діяльності зокрема, а також самооцінки ролі в цьому їх поведінки. Бесіда містила 7 запитань з означених вище напрямів. Зокрема її зміст становили наступні питання: Яка поведінка дитини засвідчує наявність (відсутність) в неї пізнавального інтересу до учбової діяльності? Якими видами діяльності найбільше цікавляться діти вашої групи? Чи багато дітей характеризуються високим інтересом до учбової діяльності? Перерахуйте їх. Які методи, форми, засоби роботи Ви використовуєте для оптимізації пізнавального інтересу дошкільників? Хто з дошкільників характеризується низьким пізнавальним інтересом? Перерахуйте їх. Що спричиняє низький пізнавальний інтерес до учбової діяльності? Чого вам не вистачає для активізації пізнавального інтересу дітей?

Як бачимо, відповіді педагогів на такі запитання дозволять з'ясувати міру їх обізнаності у контексті досліджуваного явища, а також їх готовність до надання характеристик інтересів дошкільників та власний вплив на них.

Також у нашому дослідженні було використано *статистичний спосіб обрахунку даних*, який дозволяв узагальнювати та систематизувати отриману інформацію про особливості пізнавальної активності дітей 5 -6 років. Кількісні показники, які були отримані на основі обрахунків, дозволяли узагальнювати та систематизувати результати, формулювати висновки у нашому емпіричному дослідженні.

Отже, обрані методи було покладено в основу методики вивчення психологічних особливостей пізнавальної активності старших дошкільників в умовах ЗДО. *Другий етап – власне емпіричне дослідження (констатувальна частина).* Воно проводилося в ЗДО Чернігівської області у м. Ніжин в ЗДО № 23. Вибірка становить: 28 осіб – діти старшого дошкільного віку, які відвідують ЗДО; 11 вихователів, які мають достатній педагогічний стаж роботи в даній установі. Батьки вихованців у кількості 28 чоловік. Чисельність вибірки складає 67 осіб.

Третій етап – обробка та аналіз результатів дослідження. Отримані результати вивчення психологічних особливостей пізнавальної активності старших дошкільників будуть представлені й проаналізовані у наступному параграфі.

Таким чином, методика вивчення особливостей пізнавальної активності старших дошкільників в умовах ЗДО різновіковому колективі передбачала діагностування дітей, вихователів. До її складу увійшли такі методи як спостереження за дітьми, бесіди з дітьми та вихователями, анкетування педагогів щодо особливостей розуміння ними пізнавальних інтересів.

2.2. Аналіз рівнів сформованості пізнавальної активності дітей 5 -6 років. Розглянемо отримані результати дослідження за методикою, сформованою на попередньому етапі, та проаналізуємо їх. Аналіз даних спостереження за дошкільниками в ході занять пізнавального характеру, прогулянок та пізнавальних ігор засвідчив існування різних груп досліджуваних, які суттєво відрізнялися між собою силою та стабільністю пізнавального інтересу до учбової діяльності.

Спостереження за дошкільниками дозволило з'ясувати, що більший інтерес до учбової діяльності діти проявляли на заняттях пізнавального характеру та на прогулянках, оскільки на ці види робіт авторитетними дорослими зверталася більша увага і виділялося більше годин, ніж на ігри. Під

час прогулянок дошкільникам подобалося дізнаватися про навколишній світ, намагалися досліджувати та експериментувати, саме з тим, що для них є нове та незнайоме. Як не дивно, але майже всі діти були активними в цій діяльності.

Під час пізнавальних ігор дошкільники проявляли інтерес до запропонованих завдань, їх виконання. Більшість дітей цікавило, з яких елементів буде складатися запропонована вихователем гра. Діти з усіма рівнями розвитку пізнавальних інтересів цікавилися новими пізнавальними іграми, брали активну участь в їх проведенні. Навіть були такі випадки, коли вони самі пропонували хід проведення ігор для них ще незнайомих.

Таким чином, цілеспрямовані спостереження за процесом діяльності кожного досліджуваного у різних формах організації освітнього процесу дали змогу охарактеризувати індивідуальний стиль пізнавальної діяльності кожного вихованця.

Так, одні діти старшого дошкільного віку завжди уважно слухали пояснення вихователя, обов'язково обдумували, планували власну діяльність і після цього її реалізовували. Значна частина дітей теж вислуховували пояснення і відразу починали діяти, у процесі замислювалися, коли помилялися, то самостійно вносили корективи, роботу доводили до кінця. Інші старші дошкільники не дослуховували пояснення повністю, вони слухали лише основне завдання і початок інструкції та відразу починали працювати. Не усвідомивши всього завдання і вимоги до його виконання, такі діти постійно метушилися, щоразу запитували вихователя, що і як робити далі.

Узагальнення даних спостереження дозволило встановити, що старші дошкільники у сформованій вибірці по-різному реалізували свої інтереси в навчальній діяльності. Спостерігаючи за тим, як діти організують процес ознайомлення з навколишнім, можна зробити висновок стосовно існування відмінностей в готовності представників різних рівнів долати труднощі й перешкоди на шляху, розуміти суть завдання, орієнтуватися у новій та складній пізнавальній ситуації, мобілізувати власні зусилля.

Взявши за основу виокремлені критерії, показники а також компоненти, які вказують на сформованість у старших дошкільників пізнавального інтересу до учбової діяльності, нами виокремлено досліджуваних за такими параметрами: з *високим* стійким, *середнім* ситуативним та *низьким* стійким пізнавальним інтересом.

Зокрема у малюків з *високим рівнем* сформованості досліджуваного феномену чітко можна розгледіти прагнення до здобуття пізнавального досвіду, яка мала місце у різних формах активності предметного змісту, не зважаючи на те чи зверталися до них ровесники або педагоги з будь-якого приводу. У таких дошкільників постійно з'являлися питання на яку б тему з ними не спілкувалися. Крім того їх запитання були спрямовані на те, щоб будь-що з'ясувати, дізнатися, тобто мали чітку пізнавальну спрямованість, а не прагнули повернути до себе погляди ровесників чи вихователів. Такі досліджувані неодноразово раділи власним досягненням і, водночас, засмучувалися від негативних результатів. Вони завжди виявляли готовність до виконання завдань вихователя навчального змісту. Нова ситуація нерідко викликала в них дослідницьку активність, прагнення вивчити цікаву річ чи діяльність, до яких виявлялася підвищена зацікавленість. Кількісний склад даної групи налічував 31, 25 % (КГ) і 18,75 % (ЕГ).

Група дітей з *середнім ситуативним рівнем* сформованості пізнавального інтересу виявилася найчисленнішою: до її складу увійшли 50% (КГ) і 43,75 % (ЕГ) старших дошкільників. Ці досліджувані виявляли цікавість та активність за певних обставин пізнавальної спрямованості на основі зацікавленості певним видом активності та її змістом. Малюки швидко включалися у незнайомі форми роботи, але коли з'являлися ускладнення у них, вони втрачали цікавість, намагалися спростити мету діяльності, підмінити її полегшеним варіантом виконання, досить легко зверталися за допомогою до експериментатора.

5 -6 річні малюки, для яких властива низька міра сформованості пізнавальних інтересів самостійно не намагалися розпочинати виконання задачі. Вони намагалися отримати підказку з боку дорослого чи своїх

ровесників. Вони з труднощами включалися у роботу, отримували зауваження від педагога, з великою неохотою виконували навчальні дії задля досягнення поставленої мети, у деяких ситуаціях уникали або відмовлялися від поставленої задачі. Доволі часто поведінка характеризувалася монотонністю, дії – одноманітністю. Здебільшого вони засвідчували відсутність в них інтересу до навчальних дій. Діяльність пізнання у таких дітей часто відбувалася на основі негативних емоцій, викликала сумний настрій, апатію. Таких досліджуваних виявилось 18,75 % (КГ) і 37,5 % (ЕГ).

В ході дослідження встановлено, що рівень пізнавальних інтересів дошкільників залежить від багатьох чинників, зокрема від власних емоцій, звички поводитися певним чином, настрою, а головне – від правильного підходу до кожного досліджуваного вихователя.

Розглянемо результати бесіди, яку було проведеної з дітьми 5 -6 року життя. З'ясувалося, що більшість дітей об'єктивно оцінюють важливість пізнавального інтересу. Вони знають та усвідомлюють, для чого пізнавати щось нове, незнайоме.

В результаті опитування 16 дітей КГ та 16 дітей ЕГ, було зазначено, чим саме подобається їм займатися найбільше і чому. Відповіді у всіх досліджуваних були майже однаковими. Особливий інтерес викликає у них малювання, аплікація та ліплення. Багатьом подобається та цікаво цим займатися. За відповідями дошкільників простежувалося те, що у кожної дитини інтерес проявляється не до одного виду діяльності, а як правило до кількох та різноманітних. Були також інші варіанти відповіді: складати пазли, танцювати, займатися фізкультурою, робити зарядку тощо.

На запитання, які книжки найбільше люблять, більшість дітей відповідали переважно називаючи назву казки чи оповідання. В основному їм подобаються твори про тварин, фей, казкових героїв та транспорт. На це запитання не доводилося довго чекати на відповідь, діти миттєво відповідали. Чому вони люблять саме такі книжки, тому що у дошкільному віці у дітей

бурхливо розвивається уява, що яскраво виявляє себе у грі і при сприйнятті художніх творів.

Уявлення дітей щодо власного пізнавального інтересу якоюсь мірою співвідноситься з їх реальною поведінкою та виборами. Під час спостереження за дітьми ми помітили, що ті діти, які під час бесіди ґрунтовно відповідали на запитання і усвідомлювали їх зміст на заняттях та в процесі ігор були більш активними та зацікавленими, а незрозуміле намагалися пізнати за допомогою дорослого. Дошкільники надають перевагу різним видам занять, зокрема грі, навчанні, праці, образотворчості, а також різноманітним формам поведінки.

Оцінка сформованості пізнавальної активності кожного малюка у процесі бесіди дозволило простежити індивідуальні особливості динаміки пізнавальної активності, її становлення у окремо взятого дошкільника, дозволило дібрати ефективні методи впливу як на конкретну індивідуальність, так і на увесь дитячий колектив.

Узагальнюючи результати бесіди кожного досліджуваного, дозволили сформулювати висновок, що більшість малюків не повністю проінформовані або ненавчені розумінню понять «інтерес» та «пізнання нового». Біля 25 % дітей КГ і 31,25 % ЕГ не розуміють, яку важливість має високий рівень розвитку пізнавальної сфери особистості, як пізнання навколишнього впливає на подальший розвиток та навчання. Тому необхідно поповнити знання дітей про формування та виникнення у кожного з них пізнавального інтересу до навчальної діяльності засобами художньої літератури.

На основі виділених у попередньому параграфі критеріїв, в результаті аналітичної обробки результатів констатувального етапу, було виділено три рівня сформованості пізнавального інтересу дошкільників: високий, середній і низький.

За результатами оброблених даних спостереження за дітьми 5 -6 років та здійсненого аналізу відповідей на запитання бесіди з малюками, а також проявів певного поведіння дітей у конкретних ситуаціях було здійснено

розподіл дітей за рівнями сформованості у них пізнавальної активності. результати такої роботи представлено у таблиці.

Таблиця 2.2.

Кількісний розподіл досліджуваних 5 -6 років за мірою сформованості у них пізнавальної активності

Рівень сформованості пізнавального інтересу	Характеристика поведінкових проявів дітей 5 -6 року життя в умовах ЗДО	Кількість малюків (%)	
		КГ	ЕГ
Високий	Досліджувані розуміли зміст поставлених експериментатором запитань та усвідомлено на них відповідали. Результати бесід співпадали з реальною поведінкою досліджуваних у навчально-розвивальній діяльності.	31,25	18,75
Середній	Пізнавальна поведінка старших дошкільнят у різних видах діяльності цілком співпадала з їх відповідями на запитання бесіди.	50	43,75
Низький	Реальна поведінка досліджуваних у процесі навчальної діяльності співпадала з відповідями бесід. Так як відповіді були не на всі запитання, поведінка дошкільників у процесі спостереження мала таку ж саму реакцію, тобто не повний прояв інтересу до діяльності.	18,75	37,5

Отже, до високого рівня було віднесено дітей з стабільним та інтенсивним проявом пізнавального інтересу, до середнього – з нестійким, ситуативним та недостатньо вираженим, до низького - із зародковим проявом пізнавального інтересу, високою залежністю поведінки від керівництва та оцінок вихователя.

Аналіз та узагальнення здобутих даних допомогли скласти характеристику рівнів сформованості пізнавального інтересу досліджуваних:

Високий рівень – швидко реагують на пізнавальну ситуацію, емоційні реакції пізнавального інтересу пов'язані з радістю. У них спостерігається пізнавальна мотивація поведінки. Вони з бажанням діють у навчально-пізнавальному середовищі, самостійно справляються з більшістю посильних завдань, долають труднощі, здійснюють самооцінку й самоаналіз, реалізують право вибору. Ці діти мають високу міру сформованості учбових дій, рис характеру, розширений кругозір.

Середній рівень – проявляють зацікавленість практичними задачами, мають сформовані навички для їх виконання, здатні до формулювання висновків. Проте за деяких обставин не можуть обійтися без вихователів, очікують від них підказок та певних уточнень. Незалежність і впевненість у поведінці розвинуті в них недостатньо.

Низький рівень – інтереси малюків надто нестійкі, невідомо до якої сфери відносяться, інколи їх взагалі немає. У поведінці спостерігається хаотичність, відчують складнощі у розумінні алгоритму дій, часто допускаються помилок. Задоволеність від виконання чи досягнення поставленої мети варто розглядати окремо від рівня самостійності. Часто проявляють пасивність у різних видах діяльності, не виявляють інтересу й емоційних реакцій, відсутність зосередженості і уваги. Знання їх безсистемні, цікавість не переростає в допитливість. Ці діти не самостійні у вирішенні завдань.

Отже, узагальнюючи результати спостереження та проведених бесід з дітьми старшого дошкільного віку нами було з'ясовано рівні сформованості активності пізнання у досліджуваних. Виявлені властивості у ході

констатувального експерименту проявлялися у різноманітних обставинах, видах діяльності.

Таким чином, в основі комплексної методики дослідження пізнавальної активності дітей 5 -6 років було використані такі методи: спостереження, бесіда, анкетування. Вони були спрямовані на визначення сутності пізнавальної активності у цьому віці. Внаслідок здійснення відповідної роботи було з'ясовано у малюків 5 -6 року життя міри сформованості досліджуваного феномену: високого, середнього, низького. Зокрема, дітей з високим рівнем сформованості пізнавальної активності виявлено 25 %, середньої міри сформованості – 47 %, низької – 28 %. Також було здійснено розподіл досліджуваних на експериментальну й контрольну групу у межах сформованої нами вибірки. Приведений кількісний аналіз результатів констатувального експерименту слугує відправною точкою для формувальної частини педагогічного експерименту.

2.3. Вплив дорослих на розвиток пізнавальної активності дітей 5 -6 років в умовах ЗДО. Бесіда з кожним вихователем дозволила одержати інформацію стосовно розуміння респондентами змісту понять «пізнавальна активність» та «пізнавальний інтерес», а також використання ними засобів їх стимулювання у власній педагогічній практиці. Розподіл відповідей на запитання бесіди наведено нижче у таблиці 2.4.

Отримавши дані на запитання бесіди, ми зрозуміли, що у 50 % педагогів відповіді не повністю співвідносилися з їх повсякденною діяльністю, що простежувалось у процесі спостереження. На практиці вони не реалізовували всі норми педагогіки, спрямовані на формування пізнавальної активності дітей, самостійності та творчості. До таких норм відносяться спеціальні методи, прийоми, принципи та засоби роботи. Вони обмежувалися лише найпростішими та найдоступнішими. Їм подобалося давати ті відповіді, які

відносилися безпосередньо до методики і мали бути обов'язково присутніми в їх діяльності. Можна сказати, що цей відсоток вихователів ретельно збільшували свою самооцінку та самоосвіту для того, щоб показатися в очах дослідника професіоналом та гідним фахівцем.

Інші 50 % педагогів показали кращі результати. Відповіді з бесіди опосередковано торкалися дій вихователів. Вони активніше впроваджували у навчальній діяльності дітей запропоновані освітою програми та методики для покращення пізнавальної діяльності дошкільників. Частіше вдавалися до врахування інтересів, можливостей та пропозицій дошкільнят щодо організації проведення запланованого заняття, гри чи прогулянки.

Причинами такого відношення до навчання та виховання дітей попередньо згаданих вихователів є те, що через великий стаж роботи вони не прагнуть вдосконалення, спрощують свою роботу, не використовуючи у повній мірі новітні методи та засоби роботи; прагнуть до створення власних ідей, методів та можливості реалізувати їх у своїй діяльності.

Виходячи з вище сказаного, слід говорити про необхідність організації на етапі формування спеціально організованого впливу на звичну педагогічну практику, здатність до самокритики та самоаналізу власної педагогічної діяльності.

В ході спілкування з більшістю педагогів з'ясувалося, що для активізації допитливості та пізнавального інтересу дітей старшого дошкільного віку, їм не вистачає матеріальної бази, яка певною мірою впливає на розвиток пізнавального інтересу, творчості дітей, виступає певним стимулятором бажання навчатися та розвивати свою допитливість.

Протягом проведення бесід ми визначили, що варіанти відповідей педагогів на запитання мали своєрідну відмінність та схожість, інколи перепліталися з реальною поведінкою дошкільників, їх здатністю включатися в пізнавальну сферу. На наш погляд, відповіді були типовими та передбачуваними. В результаті проведеного дослідження визначено вразливі місця вихователів стосовно відношення до створення пізнавальної атмосфери

для дошкільників. До них були віднесені: відсутність у більшості педагогів звички вправляти дітей у самостійному розв'язанні проблемної ситуації; позбавлення дошкільників права на власний вибір змісту, складності виконуваних завдань; надмірний контроль та опіка дорослого, що гальмує самостійну пізнавальну активність дітей; неповна відповідність використання запропонованої методики, програм навчання та виховання дітей; часткова відсутність спеціальних приладів та матеріалів для навчання, надання переваги дітям гратися в ті ігри, що непрямо відносилися до пізнавального розвитку.

Сильним місцем у діяльності 67 % вихователів було те, що вони намагалися включити у розроблений навчально-розвивальний план більше часу на організацію пізнавальної діяльності дітей як на заняттях, так і поза ними. Іншій частині вихователів, яка склала 33 % вдалося більше приділяти увагу пізнавальній активності, інтересу дітей, розвитку самостійної творчості та допитливості.

Таким чином, запропоновані запитання бесіди дозволили з'ясувати міру обізнаності вихователів щодо досліджуваного питання. Ми можемо зазначити, що педагоги мали як вразливі, так і сильні сторони у наданні дошкільникам права на реалізацію пізнавальних інтересів, активності, допитливості, прояву творчості та самостійності у виконанні простих та складних завдань. Тому наша задача на майбутнє навести педагогів до самовдосконалення знань, умінь та навичок щодо пізнавальної сфери життя дошкільнят.

Анкетування дозволило розширити коло учасників експерименту, з'ясувати особливості ставлення до пізнавального інтересу педагогів не лише старшої групи ДНЗ. Анкета містила 8 запитань. В анкетуванні брали участь 4 вихователя. Розподіл відповідей показано у таблиці 2.5.

Обробка результатів анкетування.

Варіанти індивідуальних відповідей сумували за запропованою кількістю балів на кожне запитання. Загальну суму отриманих балів порівнювали з наявними нормами для відповідних рівнів підготовки педагогів.

40 – 32 балів – добре обізнані та здатні об'єктивно оцінити показники пізнавального інтересу;

31 – 23 балів – задовільно обізнані та здатні ситуативно оцінити показники пізнавального інтересу;

22 і менше балів – недостатньо обізнані та здатні занижено оцінити показники пізнавального інтересу.

В анкетуванні брали участь вихователі молодшої, середньої та старшої груп. Опитані педагоги мали вищу освіту, досвід роботи від 3 до 26 років. Педагогічні інтереси різноманітні, найбільше спиралися до розвивальної, пізнавальної, художньо-естетичної та мовленнєвої діяльності.

Аналіз отриманих відповідей дав змогу з'ясувати уявлення педагогів щодо організації ними пізнавальної діяльності дошкільників та надання їм права займатися за своїми інтересами, проявляти допитливість та активність.

Виявилось, що вихователі всіх груп вважали, що пізнавальний інтерес переважно залежить від вікових особливостей дітей та використання у навчальній діяльності належних форм роботи та методів виховання.

Аналізуючи результати, ми згрупували вихователів за їх обізнаністю та здатністю оцінювати показники пізнавального інтересу. Вони вирізняються рівнем інформованості щодо себе та дітей, умінням розвивати пізнавальний інтерес, здатністю використовувати сучасні технології та виявляти педагогічну рефлексію, самокритичність, готовність вдосконалюватися.

Відповіді на запитання анкети та попередньо розглянутої бесіди виявилися здебільшого завищеними, що свідчить про не сформованість у даній категорії вихователів педагогічної рефлексії, адекватної самооцінки. Часто педагоги видавали себе за тих, ким не являються, видавали бажане за реальне.

У дослідженні встановлено, що розвиток самостійності, творчості, права на вибір нового, цікавого завдання та пізнавальних інтересів дітей залежить від педагогічно правильної її організації з боку вихователя, використання об'єктивних умов і внутрішніх можливостей особистості дошкільника, до яких відносяться пізнавальні потреби, система цілей і задач особистості, її позиції,

на основі якої виникають складні відношення до предметного світу і до людей. Отже, важливо відзначити, що судження педагогів, їх знання, бажання та наміри не повністю співпадають з реальною практикою керівництва пізнавальною діяльністю дітей.

Таким чином, нами було з'ясовано, що вихователі ЗДО мають певні прогалини у питаннях пізнавальної активності та основних напрямків її формування. Нерідко вони виявляють суперечливу поведінку щодо розвитку їх у дітей 5 -6 років, що негативно впливає в цілому на особистісний розвиток дітей.

Висновок до розділу 2

На основі виділених когнітивно-емоційного та поведінкового критерію пізнавальної активності було уточнено показники пізнавальної активності дітей 5 -6 років. До них належать усвідомленість поставленої мети та мотивів своєї діяльності (здатність пояснити, що, чому і для чого робити), емоційна, розумова включеність в учбовий процес (зосередженість уваги, відсутність відволікань, оптимізм), успішне досягнення мети (доведення розпочатого до кінця, задоволення результатом), інтенсивний пошук шляхів розв'язання проблеми, обмін інформацією.

В основі комплексної методики дослідження пізнавальної активності дітей 5 -6 років було використані такі методи: спостереження, бесіда, анкетування. Вони були спрямовані на визначення сутності пізнавальної активності у цьому віці. Внаслідок здійснення відповідної роботи було з'ясовано у малюків 5 -6 року життя міри сформованості досліджуваного феномену: високого, середнього, низького. Зокрема, дітей з високим рівнем сформованості пізнавальної активності виявлено 25 %, середньої міри сформованості – 47 %, низької – 28 %. Також було здійснено розподіл досліджуваних на експериментальну й контрольну групу у межах сформованої нами вибірки. Приведений кількісний аналіз результатів констатувального експерименту слугує відправною точкою для формувальної частини педагогічного експерименту.

Вихователі ЗДО мають певні прогалини у питаннях пізнавальної активності та основних напрямків її формування. Нерідко вони виявляють суперечливу поведінку щодо розвитку їх у дітей 5 -6 років, що негативно впливає в цілому на особистісний розвиток дітей.

РОЗДІЛ 3.

СИСТЕМА РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ 5 -6 РОКУ ЖИТТЯ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Педагогічні умови оптимізації формування пізнавальної активності дітей 5 -6 років у навчальній діяльності.

Мета формувальної частини педагогічного експерименту передбачала експериментальну перевірку основних положень оптимізації розвитку у дітей 5 -6 року життя пізнавальної активності й інтересів, що обумовило реалізацію таких *завдань*:

1. Виділити та обґрунтувати педагогічні умови розвитку пізнавальної активності й інтересів дітей 5 -6 року життя.
2. Розробити програму для найбільш ефективного використання засобів навчальної діяльності означених властивостей малюків.
3. Реалізувати основні положення створеної системи роботи по підвищенню ефективності виховання пізнавальної активності в вихованців старшої групи.
4. Здійснити перевірку ефективності створеної системи роботи по підвищенню ефективності виховання пізнавальної активності дітей 5 -6 років у навчальній діяльності в умовах ЗДО.

Окреслені дослідницькі завдання передбачали таку логіку проведення: обґрунтування педагогічних умов організації навчальної діяльності дітей 5 -6 року життя та створення програми та методики виховання пізнавальної активності й інтересів старшого дошкільника; реалізація означених раніше елементів у практичній діяльності педагогів ЗДО з метою проведення формувальних впливів на особистість 5 -6 року життя в умовах дошкільного закладу освіти; з'ясування ефективності здійсненої роботи у порівнянні з результатами констатувального експерименту.

Перед обґрунтуванням висхідних положень (умов) цілеспрямованого розвитку пізнавальної активності 5 -6 річного малюка у цілеспрямованому учінні необхідно сформулювати мету, яку було закладено в основу педагогічного експерименту. *Мета* полягала у підвищенні ефективності розвитку пізнавальної активності й відповідних інтересів дітей 5 -6 років у навчальній діяльності в умовах ЗДО. Висхідними положеннями названої системи роботи стали:

- *дотримання основних положень методики використання дидактичних ігор у вихованців старшої групи ЗДО;*
- *дотримання взаємозв'язку між розумовим і моральним вихованням дітей 5 -6 року життя;*
- *урізноманітнення навчального матеріалу з метою розвитку у дітей активності у пізнанні.*

Обґрунтовуючи перше положення, ми виходили з того, що в навчально-виховному процесі ЗДО дидактична гра як одна з форм навчання проводиться, як правило, в час, відведений в режимі дня для заняття. Проведення дидактичних ігор інколи передує заняттям, оскільки тут вони використовуються з додатковою метою – зацікавити необхідним матеріалом малюкі для проведення заняття. Вона може поєднуватися з заняттями, в той момент коли варто підсилити прагнення дітей до незалежних дій і поведінки, організувати застосування матеріалу, засвоєного в грі, підвести підсумок або узагальнити матеріал, вивчений на заняттях. Застосовують ігри й після спостережень, екскурсій та бесід.

А. Бондаренко, А. Сорокіна, Л. Артемова, О. Янківська, А. Бурова рекомендують у методиці застосування дидактичної гри дотримуватися співвідношення наочності, слова вихователя та дії самих дітей з іграшками, ігровими засобами, предметами, картинками тощо. До методичних прийомів використання комплексних наочно-словесних засобів вони відносять:

- початковий показ ігрових дій вихователем – випробувальний хід, заохочувально-контрольні відмітки, жетончики, фішки;

- пояснення вихователем правил гри;
- предмети, з якими грають діти і які складають матеріальний центр гри;
- картинки, що зображують предмети і дії з ними. Слід чітко визначити призначення та основні ознаки предметів, якості використовуваних матеріалів;
- наочний показ в сполученні з поясненням словами ігрових дій та виконання ігрових правил.

В *старшій групі ЗДО* дошкільники вчаться самостійно організовувати дидактичні ігри, об'єднуючись в невеличкі групи (по 2–3 чоловіки). Діти старшого дошкільного віку вже здатні до самостійних висновків, узагальнень. Особливого значення набуває наочно-образне та образне мислення, а також творча уява. В даний віковий період діти засвоюють логічні зв'язки та відношення між предметами та явищами, вчаться складати ігри-загадки. Ускладнюються вимоги до точності виконання правил гри, коректності ігрових дій [28, с. 108].

Змінюються методичні прийоми – наприклад, при порівнянні предметів застосовується практичний спосіб, а також прийоми словесних узагальнень тощо. Способи використання предметів в дидактичній грі в навчанні дітей цієї групи «стають значно точнішими і доцільнішими. Обстеження предметів стає більш систематизованим та послідовним. При порівнянні різних властивостей предметів більшість дітей до 6-ти річного віку вже привчається обходитись без практичних прийомів (перекладання, переміщення)» [16, с. 135].

Л. Артемова вважає, що при проведенні дидактичних ігор вихователь має застосовувати декілька варіантів гри, різноманітні способи виконання ігрового завдання. Це стимулює пізнавальний інтерес дитини, зберегти інтерес до виконання завдання при повторенні, бо зазвичай досягти поставленої мети за одну гру не вдається. Роль вихователя при проведенні дидактичних ігор в старшій групі визначається в тому, щоб «допомогти дитині зробити вірний вибір, підтримати й активізувати позитивне відношення дітей одне до одного та попередити й усунути будь-які негативні прояви» [2, с. 54].

Керівництво дидактичною грою має використовувати різні форми ігрової діяльності – колективну та роботу в підгрупах. Позитивом в роботі з маленькою групою є простота в її організації; в ній краще виявляється активність кожного гравця та взаємовідношення дітей. Для урізноманітнення ігор, які проводяться з підгрупою, акцент при повторному проведенні цієї ж гри може зміститися в бік самостійності ігрової діяльності, оскільки завдання та правила вже засвоєні дітьми.

В методиці проведення дидактичних ігор головними аспектами можна визнати:

- сполучення форм роботи з дітьми (групова та в підгрупах);
- використання ігрового матеріалу, відповідного віку дитини та програмовому змісту гри та навчально-виховних завдань;
- варіативність ігрових ситуацій, яка сприяє активізації пізнавальної діяльності дітей.

В навчально-виховному процесі важливо визначити роль дидактичної гри як методу навчання для засвоєння певних способів розумових дій, систематизації та уточнення знань дітей.

Отже, в методиці використання дидактичних ігор в старшій групі ДНЗ важливими складовими є: урахування рівнів розвитку дітей даного віку, їх ігрового досвіду; вибір місця дидактичної гри в режимі дня дитячого закладу та вибір місця для проведення гри (в тому числі і в спеціально організованих предметно-розвивальних середовищах), визначення ролі гри як форми, засобу навчання або виду самостійної ігрової діяльності дітей. Методично важливим є дотримання співвідношення наочності, слова вихователя та дії самих дітей з іграшками, ігровими засобами, предметами, картинками тощо.

Обґрунтовуючи друге положення щодо його дотримання щодо вдосконалення сформованості пізнавальних дій у дітей 5 -6 року життя, ми виходили з того, що в Вплив занять на моральний розвиток дітей великий і різноманітний. Заняття різнобічно впливають на дітей: вони формують різноманітні знання і вміння, моральні уявлення, виховують морально-вольові

якості. Заняття привчають дітей працювати упродовж певного часу, уміти не лише бачити, а й спостерігати, порівнювати. Одним з важливих завдань усіх занять є виховання різноманітних моральних почуттів [7].

У першій і другій молодшій групі багато занять проводяться в формі ігор. Ігри-заняття з ляльками допомагають педагогові виховувати у дітей такі моральні якості, як ніжність, співчуття, прихильність, а також корисні навички-тримати в чистоті і порядку іграшки та ігровий матеріал. Усе це вимагає від педагога від час проведення ігор-занять розв'язувати не тільки дидактичні заняття, а й виховні: показувати малятам такі дії, які викликають бажання наслідувати добрі почуття [1, с. 8].

У роботі з молодшими дошкільниками певне місце займають заняття з ліплення, малювання, аплікації. Вихователь повинен підібрати для цих занять такий зміст, який викликав би добрі почуття, повинен приділяти належну увагу тому, що виходить з-під рук маляти. Така увага дорослого до дитячих витворів радує дітей. Не можна, навіть, невдало зліплені фігури чи малюнки змінювати в присутності дітей. Це розчаровує дитину, викликає образу, у неї зникає інтерес до ліплення, малювання, повага до дорослого. Своєчасна і правильна оцінка деяких робіт має велике виховне значення.

Особливе значення надається розвитку емоцій, підтриманню у дітей гарного настрою. Погане самопочуття, занижений настрій, незадоволення, часті засмучення, а тим більше страх пригнічуються психіку дитини. Навпаки, радість, задоволення підвищують її активність, цікавість, складають основу для формування прив'язаності до оточення. Все це виховує дитину в розумовому і моральному відношенні [5, с. 25].

Дитину поступово привчають робити не тільки те, що можна, що подобається, але і те, що потрібно, хочу і не хочеться; стримувати себе від того, що хочеться, але не можна; спокійно почекати, поки дорослі не запросять до столу; подвинулись на диванчику, щоб при одяганні на прогулянку дали можливість сісти іншому. Потрібно навчити дітей розрізняти, що погано, а що

гарно: гарно, коли вбирають іграшки на місце, допомагають один одному; погано, коли заважають сміятись, ламають.

Уже на початку молодшого дошкільного віку педагог виховує в дітей любов до Батьківщини. Це виявляється в любові до того, що їх оточує, і до того з ким вони спілкуються. Тому виховання в маленьких дітей любові до Батьківщини дорослий починає саме з виховання почуття любові до сім'ї. На простих, доступних для дітей конкретних фактах вихователь допомагає дитині відчувати суспільну роль близьких їй людей, турботу батьків про неї.

В середній групі також широко використовуються ігри-заняття. Щоб дати дітям деякі моральні уявлення, виховувати вміння додержувати тієї чи іншої моральної норми, вихователь проводить ігри-заняття різноманітної тематики: «Одягнемо ляльку на прогулянку», «День народження Мишка», «Збудуємо для зайчиків дім». Чимало з цих ігор проводяться використанням будівельного матеріалу. Особлива цінність їх у тому, що в процесі спільної будівельної діяльності з'являються спільні емоції переживання [6, 53].

З метою морального виховання важливо розвивати в дітей здатність розуміти стан інших людей, співчувати їм, наприклад переживання почуттів радості, задоволення, побачивши картинку, на якій зображені радісно усміхнені діти, що зібралися навколо ялинки чи катаються на санчатах з гори. Дитячі відповіді можуть бути ще дуже примітивними, але важливо, щоб малята виявили радісний настрій зображених художником дітей і переживали доброзичливі почуття до них. Розглядання картини, ілюстрації до книжки може стати приводом до дитячих розмов, спогадів про те, як веселилися біля ялинки, як каталися з гори. Дуже важливо, щоб діти терпляче і уважно вислуховували одне одного. Слід мати на увазі, що майже на кожному занятті у вихователя є можливість для морального розвитку дітей, для виховання їх взаємин. На заняттях, які потребують оцінки результатів роботи (малювання, конструювання, ліплення), важливо, щоб діти виявляли увагу одне до одного, вчилися допомагати порадою, раділи з успіхів товаришів, засмучувалися від їх невдачі [4, с. 4].

У старшій групі збільшується дитячий досвід, розвивається вміння керувати ним, тому серед різних знань, які даються дітям на занятті, є й такі, що ознайомлюють з нормами поведінки, поглиблюють етичні уявлення, формують моральні поняття. Велику роль у цьому відіграють етичні бесіди. У старшій групі бесіда як вид заняття займає більше місця, ніж у середній. Значно різноманітною стає тематика бесід, під час яких у дітей формується свідоме ставлення до поведінки, розвивається вміння оцінювати вчинки і т.д.

Методичний прийом, що використовуються в роботі з творами художньої літератури, повинні вести до глибшого розуміння дітьми його моральної суті. Тому заняття вихователя повинні спрямовувати увагу дітей не стільки на відтворення змісту твору, скільки на аналіз вчинків героїв, розуміння ідеї, не завжди чітко вираженої. Проводячи бесіду за творами, треба навчати дітей визначати й мотивувати своє ставлення до позитивних і негативних героїв, як поставити перед дитиною питання «чому?» [12].

Отже, дотримання взаємозв'язку між розумовим і моральним вихованням дітей 5 -6 років досягається за рахунок використання різнопланових занять (занять-ігор тощо); акцент на гарному настрої у дітей під час навчальної діяльності; наголошення важливості дотримання моральних норм під час занять; адекватний добір змісту та методів і прийомів роботи з дошкільниками.

Таким чином, основна мета формувального експерименту полягала у вдосконаленні пізнавальної активності дітей 5 -6 років у навчальній діяльності в умовах ЗДО. Основними педагогічними умовами, які було закладено в його основу стали: дотримання основних положень методики використання дидактичних ігор у вихованців старшої групи ЗДО; дотримання взаємозв'язку між розумовим і моральним вихованням дітей 5 -6 року життя; урізноманітнення навчального матеріалу з метою розвитку у дітей активності у пізнанні.

3.2. Методика формувальної частини експерименту. Під час створення програми з розвитку досліджуваного явища прагнули до максимального

врахування інформації, набутої на попередніх етапах роботи. Зокрема мали на увазі, що відповідний дібраний матеріал доцільно буде використовувати відповідно до поставленої мети, враховуючи здобутки науково-методичного плану на заняттях пізнавального характеру, під час прогулянок та ігор.

На формувальному етапі експерименту перед нами стояла низка завдань, спрямованих на оптимізацію пізнавальної діяльності дошкільників та педагогічної діяльності вихователів ДНЗ.

Завдання, пов'язані з формуванням у старших дошкільників пізнавального інтересу, полягали у тому, щоб:

розширювати їхні можливості для спостереження та обстеження предметів та об'єктів довкілля;

спонукати до застосування набутих знань у різних життєвих ситуацій;

сприяти розвитку самостійності та креативності;

збагачувати пізнавальний досвід;

вправляти в уміннях аналізувати, порівнювати, знаходити схоже - відмінне, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити висновки;

виховувати позитивне ставлення до пізнання нового, до навчальних матеріалів пізнавальної спрямованості;

стимулювати експериментування, прагнення до дослідницької діяльності;

формувати усвідомлення поетапності пошукового процесу, розуміння значення всіх його компонентів (гіпотеза, збір інформації, дослід, висновок).

Завдання, пов'язані з діяльністю педагогів, були спрямовані на:

розширення їхніх уявлень про сучасні методи, форми та прийоми формування у дошкільників пізнавального інтересу;

збагачення досвіду використання художньої літератури у розвитку пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку;

вправляння в умінні моделювати нескладні життєві ситуації, з яких діти мають знайти правильний вихід;

стимулювання й підтримку спроб дошкільників експериментувати

Аналізуючи науково-методичні джерела, дійшли висновку, що розширенню інтересів дітей 5 -6 року життя сприятимуть невеличкі, цікаві експерименти, навчальні ігри, завдання дослідницького характеру, спосіб подачі нової інформації. Всі ці прийоми в цілому спрямовані на виховання у малюків зацікавленості, емоційної налаштованості, прагнення до активних дій.

Під час організації занять, прогулянок та ігор пізнавального характеру орієнтувалися на наступні положення щодо підбірки навчальних матеріалів:

особливості досягнення цілі й задач різних форм роботи (заняття, прогулянок, ігор);

ефективність їх спрямованості на сферу інтересів до пізнання малюків і набуття ними нових відомостей про певне явище.

Базуючись на узагальненнях провідних фахівців, ми спрямовували увагу на адекватність використання навчальних прийомів, засобів та їх ефективність у процесі проведення заняття, прогулянки, ігор, а також доступність їх для дітей старшого дошкільного віку.

Стратегія формування картини світу у дітей 5 -6 року життя в експериментальній групі передбачала в організації відповідної психологічно-насиченої і водночас комфортної атмосфери для набуття і систематизації знань, відповідно до особливостей дитячого сприймання та розуміння ними конкретних явищ життя у природі. Відповідно до такої постановки питання дошкільнят прагнули ознайомлювати з природою, суспільством, людиною; використання й розширення досвіду дітей у взаємодії зі навколишньою дійсністю.

З вихователями, які взяли участь в нашому експерименті ми підготували та провели консультацію на тему «Організація пізнавальної діяльності дітей в ДНЗ» з метою навчити педагогів надавати дітям можливість самостійно та під їх керівництвом здобувати потрібну інформацію, вміти аналізувати, систематизувати, робити висновок, що знадобиться їм в усьому подальшому житті.

Зміст консультації вміщала в себе підрозділи: «Як спонукати до пізнання», «Запитання - показник розвитку», «Як виникає мета пізнавальної діяльності», «Експериментування - шлях до пізнання», «Об'єкти, що стимулюють пізнавальну активність», «Умови розвитку пізнавальної діяльності дітей» та «Методи і прийоми організації пізнавальної діяльності». Ця форма роботи, в деякій мірі, допомогла вихователям реалізуватися та (збагатила інформаційні знання з даної теми.

Формувальний експеримент здійснювався в 3 етапи і мав на меті перевірити розроблену методику формування пізнавальних інтересів засобами навчальної діяльності у дітей старшого дошкільного віку.

Перший (підготовчий) етап передбачав створення пізнавального середовища, педагогічних умов, які б сприяли реалізації права вибору дітьми діяльності й формуванню пізнавальних інтересів; розробку варіантів поєднання різних методів навчання, наприклад, проведення дослідів, читання літератури пізнавальної спрямованості, з метою підвищення рівня знань дошкільників і формування на цій основі пізнавальних інтересів; підготовку вихователів до втілення моделі навчально-виховного процесу, в основі якої - надання дітям дошкільного віку допитливості, зацікавленості, більших можливостей у виборі діяльності, самостійності, творчості.

На другому (основному) етапі відбувалась апробація експериментальної моделі формування пізнавальних інтересів у дошкільників ЕГ з низьким рівнем пізнавальної активності та закріплення присутніх інтересів малюків з високим та середнім рівнями.

На третій (заклучній) частині формувального експерименту, який розглядаємо як застосування здобутого дітьми практичного досвіду поведінки, здійснювався аналіз отриманих результатів щодо розширення творчого компонента досліджуваного явища.

Розроблена система роботи з вдосконалення розвитку пізнавальних інтересів дітей використовувалась на заняттях, прогулянках та в іграх. Сутність

системи роботи полягала у пошуку необхідних навчальних матеріалів на основі раніше сформульованих положень.

Методика була комплексною за своїм характером і складалася із наведених нижче методів:

Творча гра «Вигадай пригоду за картинками-підказками»

Хід гри. Експериментатор пропонує дитині декілька картинок до творення власної пригоди. На основі запропонованих карток дошкільникові пропонується вигадати цікаву казку, оповідання чи твір та продемонструвати його. Дитина може поєднувати ситуації з різних казок чи оповідань, наділяти злого героя вчинками іншого персонажа.

Проблемна ситуація-гра «Закінчи казку»

Мета: сформувати інтерес дитини до подій незакінченої казки, вправляти в умінні виявляти ініціативу у процесі її завершення.

Опис завдання. Експериментатор читає дитині незнайому їй казку і на кульмінаційному моменті припиняє читання, витримуючи паузу. Потім пропонує дитині цікаво завершити казку.

Дана казка спрямована на підвищення рівня пізнавальної активності дошкільників на основі подій, що відбуваються з героєм казки. Вона стимулює до творчості та мисленнєвих дій (текст подано у Додатку В).

Підбери ілюстрації до казок

Завдання 1.

Матеріал: набір ілюстрацій до однієї казки.

інструкція: Розклади картинки в такій послідовності подій, як розповідається казці. Поясни свій вибір.

Завдання 2.

Матеріал: набір ілюстрацій до незнайомої казки, або вигаданої.

інструкція: Розглянь їх уважно і спробуй викласти у тій послідовності, що, на твою думку, відображає зміст казки. Розкажи її зміст, перевір, як виконала завдання. Поясни, що нового дізналася

Ігри-конкурси

«Поле чудес»

Мета: активізувати зацікавленість рідним містом, актуалізувати тримані під час прогулянок та екскурсій знання; спонукати дітей до змістовного спілкування одне з одним; формувати інтерес до відгадування пам'ятних місць за допомогою супроводжуваних віршів.

Опис: діти об'єднуються у команди і обирають капітанів. Завдання даються обом командам однакові. Експериментатор спочатку ознайомлює дітей за допомогою картинок із визначними місцями міста, а потім зачитує по черзі вірші. Команди мають відгадати і показати, до якої картинки він відноситься. Капітани команд за правильні відповіді отримують фішки, які потім в кінці гри підраховуються і визначається переможець (текст подано у додатках).

«Подорож у часі»

Мета: активізувати знання про історичні пам'ятники архітектури, отримані під час екскурсій та прогулянок по рідному місту; спонукати (дошкільників висловлювати свої враження, відчуття, переживання; понукати складати свою розповідь).

Опис: експериментатор, вдягнений печерною людиною, з'являється у групі дитячого садка і пояснює дітям, що його сюди доставила машина часу, вихованці діляться на три племені, обирають вождів, розгадують схеми машини часу, складають розповіді про рідне місто, використовуючи ілюстрації та знання з попередньої гри. Перше плем'я здійснює мандрівку у минуле, друге - залишається у теперішньому часі, а третє - зазирає у майбутнє.

Екскурс по місту Ніжин Мета: розвивати у старших дошкільників знання про рідне місто, національні місця та формувати інтерес до пізнання свого рідного міста Ніжин (текст подано у Додатку Д).

Рольова гра з літературним твором

Опис: педагог ознайомлює дітей з новим твором, демонструє показом ілюстрацій, поясненням, проводиться коротка бесіда за змістом вірша. Потім дорослий пропонує дітям конкретні ролі відповідно вірша, які розігруються у формі гри.

Ролі: пілот, діти, малюк-Місяць, малюк-Шлях Чумацький, малюк- комета, малюк-Ведмедиця (текст подано у Додатках).

Дослідницька діяльність дітей «Неймовірні властивості снігу» план-конспект. Основна мета цього засобу полягала у формуванні знань та зацікавленості дітей до природніх явищ, виховувати здатність до їх аналізу, визначати ознаки, проводити невеличкі експерименти, надавати їх пояснення, висловлюватися з приводу отриманих результатів, радіти, проявляти емоції під час відкриттів, винахідництва

Дидактичні засоби: різного роду посуд, склянки, невеличкі пластикові тарілочки, різної температури вода, а також червоні яблука, кружки з паперу, схематичні зображення сніжинок за якими можна визначити їх властивості, невеличкі медальки у вигляді сніжинок, загадка про сніг, розповідь про сніжинку.

Процедура проведення: вихователь пропонує малюкам розглянути сніжинки й організовує з ними бесіду про них, спрямовуючи їх увагу на основні ознаки сніжинок, коли саме вони «гостюють у нас», а також проговорює про досліди з ними, які матимуть місце.

Проведення експериментів зі снігу. Експеримент № 1. «Властивості води». Оперуючи різного роду приладдям, а також гарячою та холодною водою, педагог демонструє як отримати воду різної температури. Потім разом з дітьми з'ясовує як діяти в досліді, обирає собі помічників і проводять його спільно з малюками. За допомогою символічного зображення термометру та сніжинки визначають першу властивість снігу.

Експеримент № 2. Прозорість води – непрозорість снігу. Для проведення цього експерименту має бути сніг, тарілочки, площинні геометричні фігури. Потрібно помістити дані фігури у воду та під сніг і таким чином з'ясувати означені властивості. Експериментальна поведінка дітей спрямовується вихователем. Визначивши цю ознаку, відмічають її на дошці, поряд з першою (картки з зображенням сніжинки й людське око).

Експеримент №3. Розглядаючи різнокольорові картки з зображенням різного роду речей, з'ясовують забарвлення снігу й відмічають наступну його ознаку – колір, який позначають як «білизна»

Експеримент № 4. Порівнюючи між собою ознаки снігу та одного з фруктів (апельсин, яблуко, мандарин), приходять до висновку, що сніг не має ніякого запаху. За допомогою карток з зображенням визначають наступну його ознаку – відсутність запаху.

Підсумовуючи заняття педагог просить малюків відтворити ознаки снігу, про які вони дізналися під час експериментів, а потім на згадку пропонує розібрати медальки, які нагадують про сніг та його ознаки, приготовані заздалегідь.

Наступним елементом програми формувального етапу були експерименти, які дозволили з'ясувати ознаки звичайної води. Вони були логічним продовженням попередніх, оскільки вода має як рідкий стан, так і кристалічний. Крім того, за допомогою узагальнень уточнюють основні відомості про неї у сумісній активності педагога з малюками

Комплекс досліджень щодо визначення особливостей води

Дослідження 1. Вода у повітрі. Для проведення цього експерименту потрібно невелике люстерко для кожного з його учасників. Після проведення цього дослідження, мають прийти до висновку про вологість повітря, втрату води організмом людини та необхідності підтримувати її баланс в організмі.

Дослідження 2. Як здобути воду, яку можна назвати чистою. З цією метою разом з малюками здійснюють ряд операцій: фільтрування, випаровування. З цією метою використовують фільтри (паперові), а також здійснюють кип'ятіння води та охолоджують водяний пар, отримуючи так крапельки води.

Бібліотечка для старших дошкільників. Бібліотечка для дошкільників була створена з метою підвищення читацьких інтересів до книжок, інтересів до пізнання чогось нового, повторення знайомого та прагнення до підвищення інтелектуально - пізнавального розвитку. Запропонована нами бібліотечка з

пізнавального напрямку, діти могли самостійно взяти ту чи іншу книжку та переглянути чи переказати її, в іншому випадку просили дорослих її прочитати (перелік творів подано у Додатку Ж).

Читаючи книгу, ми пробуджували дитину до говоріння, мислення, фантазії. Діти вчилися порівнювати, перечитувати, переказувати цікавий момент.

Отже, описана вище комплексна методика формування у старших дошкільників пізнавального інтересу засобами навчальної діяльності дозволить оптимізувати фахові дії вихователів з означеного напрямку.

3.3. Контрольний етап експерименту. Контрольний експеримент проводився на базі ЗДО № 23 «Розвивайко» м. Ніжин. У педагогічному експерименті взяли участь 16 дошкільників експериментальної групи та аналогічна кількість вихованців контрольної групи з високим, середнім та низьким рівнями розвитку пізнавальних інтересів. На цьому етапі брали участь 11 вихователів вказаного дошкільного закладу.

Гіпотезу дослідження, сутність якої полягала у тому, що рівень пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку підвищиться, якщо цілеспрямовано, систематично використовувати засоби початкової діяльності з метою розширення пізнавальних інтересів дітей на заняттях, в іграх, під час прогулянок та самостійної творчої діяльності, ми перевіряли в процесі контрольного експерименту.

По закінченню педагогічного експерименту з метою виявлення активності запропонованої методики формування, було здійснено порівняння даних констатувального та контрольного експериментів. Матеріал для визначення динаміки змін у рівнях розвитку пізнавальних інтересів старших дошкільників включив ті ж завдання, що використовувалися на констатувальному етапі. Програмою контрольного експерименту передбачалися: спостереження за дітьми та вихователями в процесі учбової

діяльності, під час занять, спрямованих на пізнавальний розвиток: ознайомлення з природою під час ігрової діяльності, прогулянок; індивідуальні бесіди з дітьми та вихователями з метою виявлення наявності 50 відсутності змін, їх характеру й особливостей.

Критерії та показники рівнів розвитку у старших дошкільників пізнавального інтересу залишилися ті ж, що і при визначенні рівнів в констатувальному експерименті, а саме:

Усвідомленість поставленої мети та мотивів своєї діяльності (здатність пояснити, що, чому і для чого робити).

Включеність в учбовий процес (зосередженість уваги, відсутність відволікань, оптимізм).

Інтелектуальна активність (інтенсивний пошук шляхів розв'язання проблеми, обмін інформацією).

Успішне досягнення мети (доведення розпочатого до кінця, задоволення результатом).

Аналіз даних, отриманих нами в ході контрольного експерименту, дозволили зафіксувати позитивну динаміку змін у пізнавальній активності дошкільників експериментальної групи. Нами виявлено існування суттєвих відмінностей у проявах пізнавального інтересу досліджуваними експериментальної та контрольної групи (як в якісному, так і в кількісному відношенні).

Кількісний розподіл досліджуваних експериментальної групи наочно відображено в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Порівняння кількісного розподілу досліджуваних експериментальної групи на початковому та заключному етапах роботи

Рівні сформованості пізнавального інтересу	Кількісний розподіл дітей (у %)	
	Констатувальний експеримент	Контрольний експеримент

Високий	18,75	37,5
Середній	43,75	50
Низький	37,5	12,5

Аналізуючи дані контрольного експерименту, ми отримали інформацію про динаміку змін у кількісному розподілі досліджуваних усіх трьох рівнів сформованості пізнавального інтересу. Детальніше якісний аналіз поданих у таблиці кількісних даних наведено нижче.

Кількість дітей, віднесених до високого рівня розвитку пізнавального інтересу значно збільшився і склав 37,5 %. Як засвідчують ці дані, після реалізації на формувальному етапі роботи запропонованої нами методики, зафіксовано суттєве зростання дітей високого рівня розвитку інтересу до пізнання, набуття ним більшої стійкості, інтенсивності, тривалості прояву, старші дошкільники цієї категорії продемонстрували високу міру незалежної поведінки, захопленості, зацікавленості, допитливості, креативності. Виявляли силу волі, значну вмотивованість діяльності, захопленість нею, яка зберігалася до кінця виконання будь-якої роботи. Характер спілкування в даній групі досліджуваних можна охарактеризувати як стійко доброзичливий, щирий, зорієнтований на взаємодопомогу та підтримку.

Внаслідок системи формування у 50% дітей було виявлено сформованість середнього рівня пізнавального інтересу. В цілому у них не відмічені негаразди з цікавістю до пізнання, особливих труднощів у вольових зусиллях ю проявах творчих здібностей і самостійності. Тим не менше зазначені характеристики виявлялася нестійкими, мінливими, ситуативними. На прояв стійкості інтересів впливала деколи якась особливо яскрава ситуація. Процес вольового напруження часто зберігався не до кінця заняття або виконання певної діяльності. Старші дошкільники даної категорії не завжди були здатні підкоряти свої емоційні реакції пізнавальним мотивам детальності, і інтерес згасав. До того ж у цих дітей не було особливого бажання самим цікавитися будь-якою інформацією, ділитися нею з однолітками і дорослими.

Важливим досягненням виховних впливів стало зменшення кількості дітей 5 -6 року життя з низькою мірою сформованості пізнавального інтересу. У відсотках їх показник складає біля 12,5 %. Тепер лише така кількість малюків мають ознаки недостатньої розвиненості пізнавального інтересу зокрема, та в цілому інтелектуальної активності, слабкістю і нестійкістю інтересу до предмета вивчення, відсутністю старанності в діяльності, невмінням регулювати свої емоційні стани, збереженням - негативного емоційного фону, слабкою активністю діяльності; відсутністю або слабким проявом цікавості і допитливості. Ця група дітей старшого дошкільного віку надміру рідко прагнула самостійно вирішити завдання, знайти шляхи виходу із складної ситуації. їм була ірритаманна нестійкість вольових зусиль, досить слабкий творчий підхід або його відсутність.

Отже, в цілому в експериментальній групі, де безпосередньо проводився педагогічний експеримент, ступінь пізнавального інтересу, активності, вольових зусиль і соціальних мотивів значно виріс, дані характеристики набули більшої стійкості. Водночас в контрольній групі міні виявилися не такими значними, яскравими, контрастними. їх зафіксовано лише у поодиноких випадках, більшість досліджуваних залишилися на тому ж рівні розвитку пізнавального інтересу, що і за результатами констатувального експерименту.

Розглянемо детальніше характер змін у проявах пізнавальної активності дошкільників експериментальної групи внаслідок реалізації системи формувальних впливів.

За нашими дослідженнями, зросла пізнавальна активність дітей, кількість таких дошкільників зросла до 43,75 %. Досліджувані з великим інтересом і завзяттям виконували завдання і вивчали матеріал. Завдяки формувальному експерименту вихователі почали надавати більшого значення пізнавальним іграм, що поліпшило загальний емоційний фон роботи, сприяло спілкуванню дошкільників один з одним. Досліджувані шостого-сьомого років стали більш допитливими, самі намагалися ділитися з іншими дітьми і навіть з дорослими наявною у них інформацією. Труднощі приймалися ними не так агресивно, як

раніше. Переважна більшість дітей намагалися підпорядкувати свої емоційні стани досягненню мети, керувалися інтересом до процесу пізнання.

Процес спостереження за досліджуваними показав, що вже з перших занять діти стали по - іншому ставитися до процесу вивчення навчального матеріалу, стали не тільки більш допитливими, активними, вольовими, мотивованими, але й більш доброзичливими у відносинах з іншими. Старші дошкільники стали до всього підходити з більшим завзяттям, ніж раніше, проявляли творчий підхід до виконуваних завдань, намагалися знайти щомога більше варіантів рішень, проявити незалежність та ініціативність.

Таким чином реалізація методики формульовального експерименту дала позитивні результати. Про це свідчить отримана на контрольному етапі експерименту динаміка змін у кількісній представленості усіх трьох рівнів розвитку пізнавальних інтересів дітей. У дослідженні доведено правомірність гіпотези дослідження. Динаміку рівнів пізнавальної активності дітей, представлена в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Динаміка рівнів сформованості пізнавальної активності старших дошкільників на початковому та результуючому етапах

Рівні сформованості пізнавального інтересу	Кількісний розподіл дітей (у %)			
	Констатувальний експеримент		Контрольний експеримент	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	18,75	31,25	37,5	31,25
Середній	43,75	50	50	50
Низький	37,5	18,75	12,5	18,75

Порівняльний аналіз результатів констатувального та контрольного етапів експерименту свідчить про ефективність застосування розвивальної методики формування пізнавальних інтересів та активності дітей старшого шкільного віку засобами художньої літератури. Таким чином, ці дані, свідчать

про значне зростання рівня пізнавального інтересу й відповідної активності у старших дошкільників і як наслідок - про ефективність впровадження засобів навчальної діяльності з метою підвищення інтересу до пізнання.

Висновки до розділу 3

Основна мета формувального експерименту полягала у вдосконаленні пізнавальної активності дітей 5 -6 років у навчальній діяльності в умовах ЗДО. Педагогічними умовами, які було закладено в його основу стали: дотримання основних положень методики використання дидактичних ігор у дітей 5 -6 років; дотримання взаємозв'язку розумового та морального виховання дітей 5 -6 років; урізноманітнення навчального матеріалу з метою розвитку активності у пізнанні.

Експеримент здійснювався в 3 етапи і мав на меті перевірити розроблену методику формування пізнавальних інтересів засобами навчальної діяльності у дітей старшого дошкільного віку. Перший (підготовчий) етап передбачав створення пізнавального середовища, педагогічних умов, які б сприяли реалізації права вибору дітьми діяльності й формуванню пізнавальних інтересів; розробку варіантів поєднання різних методів навчання, з метою виховання у малюків допитливості, зацікавленості, більших можливостей у виборі діяльності, самостійності, творчості. На другому (основному) етапі відбувалась апробація експериментальної моделі формування пізнавальних інтересів у дошкільників.

Розроблена система роботи з вдосконалення розвитку пізнавальних інтересів дітей використовувалась на заняттях, прогулянках та в іграх. Сутність системи роботи полягала у пошуку необхідних навчальних матеріалів на основі раніше сформульованих положень. За отриманими даними, зросла пізнавальна активність дітей високої міри сформованості пізнавальної активності, кількість таких дошкільників зросла до 43,75 %. Досліджувані з великим інтересом і завзяттям виконували завдання і вивчали матеріал. Вихователі почали надавати більшого значення пізнавальним іграм, що поліпшило загальний емоційний фон роботи, сприяло спілкуванню дошкільників між собою. Досліджувані 5 -6 років стали більш допитливими, самі намагалися ділитися з іншими дітьми і навіть з дорослими наявною у них інформацією. Переважна більшість дітей

намагалися підпорядкувати свої емоційні стани досягненню мети, керувалися інтересом до процесу пізнання.

ВИСНОВКИ

За результатами вивчення проблеми формування пізнавальної активності дітей 5 -6 років у навчальній діяльності ми дійшли наступних висновків:

За першим завданням, було з'ясовано сутність поняття пізнавальна активність та виявлено, що пізнавальний інтерес є однією з її форм. Пізнавальна активність – діяльнісна ознака гностичної поведінки індивіда, яка ґрунтується на її прагненні активно набувати досвід, задовольняючи актуальні потреби та мотиваційні утворення через спонтанне бажання дізнатися щось нове. До її структури входять: мотиваційно-цільова, змістова, процесуально-операційна, контрольна-оцінна, результативна складові. Однією з її форм є інтерес, який проявляється у емоційному тоні, в бажанні якомога більше дізнатися щось нове, у прагненні до самостійного пошуку нового, незвичного, в зосередженості уваги. Тому характерними ознаками його є прояви розумової активності у вигляді запитань, припущень, пошуку доказів і прагнення з'ясувати незрозуміле. Чільне місце у дослідженнях займає пізнавальний різновид, який є організуючим фактором процесу пізнання і основою гностичної діяльності людини. Ознаками якого є свідоме ставлення, вольове прагнення й інтелектуальна спрямованість на предмет пізнання, набуття нових форм у різних видах діяльності людини.

У сучасних науковців пізнавальна активність дошкільників розглядається в контексті вивчення розумового розвитку дитини, розвитку її пізнавальних інтересів та здібностей. Ведеться розробка проблеми пізнавальної активності дошкільників, пошук шляхів формування пізнавальної активності дітей дошкільного віку. Виділяють три рівні пізнавальної діяльності дошкільника: на першому рівні інтерес дошкільників проявляється до зовнішніх властивостей предмету і визначається самим предметом; на другому – рівень інтересу проявляється до функціональних якостей предмету і регуляція пошуку визначається за допомогою дорослого; на третьому рівні – інтерес і активність викликають приховані внутрішні властивості предмету.

За другим завданням, було уточнено, що навчальна діяльність – особлива форма учіння, що характеризується спрямованістю на набуття досвіду, цілеспрямованою організацією дорослим. Вона має відповідну структуру, а її пізнавальна, навчальна спрямованість передбачає її використання у якості чинника розвитку особистості дошкільника, як надзвичайно важливий і дієвий фактор формування пізнавальної активності дітей 5 -6 років. Її вплив на активність у пізнанні досягається за рахунок поповнення її змісту цікавим та емоційно-насиченим матеріалом, а також використанням специфічних методів, способів організації взаємодії між вихователем і вихованцями. Ще однією ознакою цілеспрямованого учіння є її віднесеність до розвивального навчання, що передбачає активні дії з боку вихованця і педагога. У дошкільному закладі вона відбувається у формі занять, екскурсій, дидактичних і сюжетних ігор, різних видах дитячої творчості.

За третім завданням, було проведено констатувальну частину експерименту, виділено рівні розвитку пізнавальних інтересів та досліджуваної пізнавальної активності дітей 5 -6 років. На основі виділених когнітивно-емоційного та поведінкового критерію пізнавальної активності було уточнено показники пізнавальної активності дітей 5 -6 років: усвідомленість поставленої мети та мотивів своєї діяльності, емоційна, розумова включеність в учбовий процес, успішне досягнення мети, інтенсивний пошук шляхів розв'язання проблеми, обмін інформацією.

Було з'ясовано у малюків 5 -6 року життя міру розвитку досліджуваного явища: високого, середнього, низького. Зокрема, дітей з високим рівнем сформованості пізнавальної активності виявлено 25 %, середньої міри сформованості – 47 %, низької – 28 %. Також було здійснено розподіл досліджуваних на експериментальну й контрольну групу у межах сформованої нами вибірки.

Вихователі ЗДО мають певні прогалини у питаннях пізнавальної активності та основних напрямків її формування. Нерідко вони виявляють

суперечливу поведінку щодо розвитку їх у дітей 5 -6 років, що негативно впливає в цілому на особистісний розвиток дітей.

За четвертим завданням було проведено формувальний експеримент, який передбачав вдосконалення пізнавальної активності дітей 5 -6 років у навчальній діяльності в умовах ЗДО. Педагогічними умовами, які було закладено в його основу стали: дотримання основних положень методики використання дидактичних ігор у вихованців старшої групи ЗДО; дотримання взаємозв'язку між розумовим і моральним вихованням дітей 5 -6 року життя; урізноманітнення навчального матеріалу з метою розвитку у дітей активності у пізнанні.

Експеримент здійснювався в 3 етапи і мав на меті перевірити розроблену методику формування пізнавальних інтересів засобами навчальної діяльності у дітей старшого дошкільного віку. Розроблена система роботи з вдосконалення розвитку пізнавальних інтересів дітей використовувалась на заняттях, прогулянках та в іграх. Сутність системи роботи полягала у пошуку необхідних навчальних матеріалів на основі раніше сформульованих положень. За отриманими даними, зросла пізнавальна активність дітей високої міри сформованості пізнавальної активності, кількість таких дошкільників зросла до 43,75 %. Досліджувані з великим інтересом і завзяттям виконували завдання і вивчали матеріал.

Завдяки формувальному експерименту вихователі почали надавати більшого значення пізнавальним іграм, що поліпшило загальний емоційний фон роботи, сприяло спілкуванню дошкільників один з одним. Досліджувані шостого-сьомого років стали більш допитливими, самі намагалися ділитися з іншими дітьми і навіть з дорослими наявною у них інформацією. Переважна більшість дітей намагалися підпорядкувати свої емоційні стани досягненню мети, керувалися інтересом до процесу пізнання.

Перспективи подальшого наукового пошуку вбачаємо у дослідженні інших форм пізнавальної активності дітей 5 -6 року життя, зокрема творчої.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айсмонтас Б. Б. Общая психология: Схемы/ Б. Б. Айсмонтас. – М.: Владос–пресс, 2004. – 288с.
2. Аристова Л. П. Активность учения школьников / Л. П. Аристова. – М. : Просвещение, 1968. – 138 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). – К. – 2012.
4. Бібік Н. М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів. – К. : Віпол, 1987. – 96 с.
5. Богуш А. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів / А. Богуш, , Н. Гавриш, Т. Котик. – К. : Видавничий Дім „ Слово ”, 2006. – 304 с.
6. Бондаревский В.Б. Воспитание интереса к знаниям и потребности к самообразованию: Кн. для учителя / В. Б. Бондаревский. – М.: Просвещение, 1985. – 144 с.
7. Буре Р. С. Книга для воспитателя детского сада. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Просвещение. – 1989. – 96 с.
8. Варій М.Й. Загальна психологія: підручник для студентів психологічних і педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів / М. Й. Варій. – 2-ге вид. - К.: «Центр учбової літератури», 2007.- 968 с.
9. Вікова та педагогічна психологія: Навчальний посібник / О.В. Скрипченко, Л. В. Долинська та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
10. Вічалковська Н. К. Активізація розвитку допитливості школярів підліткового віку / Н. К. Вічалковська // Психологічні перспективи. Випуск 17. – 2011. – С. 39-42.
11. Власова О. І. Педагогічна психологія: Навч. пос/ О. І. Власова. – К.: Либідь, 2005. – 400 с.
12. Возрастная психология: Детство, отрочество, юность: Хрестоматия / Сост. и науч. ред. В. С. Мухина, А. А. Хвостов. – М. : Академия, 2003. – 624с.
13. Вопросы развития познавательных интересов учащихся в процессе обучения / Под общей ред. Д.К. Гилева. – Свердловск, 1970. – 143 с.

14. Выготский Л. С. Психология/ Л. С. Выготский. – М.: ЭКСМО - Пресс, 2000. – 108с.
15. Гавриш Н. Художньому слову – гідне місце в освітньому процесі / Н. Гавриш // Дошкільне виховання. – 2006. – № 3. – С. 15-19.
16. Головінський І. Педагогічна психологія: Навч. посібник для вищої школи/ І. Головінський. – К.: Вид-тво „Аконіт”, 2003. – 287 с.
17. Днепров С.А. Педагогическое сознание: теории и технологии формирования у будущих учителей: Монография /ТОО Науч.-пед. центр «Уникум». – Екатеринбург, 1998. – 298 с.
18. Дусавицкий А.К. Исследование развития познавательных интересов младших школьников в зависимости от способа обучения: Автореф. дисс. канд. псих. н. – Харьков, 1975. - 24с.
19. Дуткевич Т. В Дошкільна психологія: Навч. посібник / Т. В. Дуткевич. – К.: Центр учбової літератури. – 2007. – 391 с.
20. Есарева Т. В. Формирование целостной картины мира через восприятие художественной и познавательной литературы «Кладовая знаний» // dohcolonos.ru/proektnaya-deyatelnost-v.../6521-kladovaya-znaniy.html.
21. Загальна психологія: Підр./ О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К.: Либідь, 2005. – 464 с.
22. Зимняя И. А. Педагогическая психология/ И. А. Зимняя: Учеб. – 2-е изд. – М.: Логос, 2002. – 384с.
23. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. – СПб. : Питер, 2000. – 502 с.
24. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2000. – 512 с.
25. Кайдаш Е. Г. Развитие познавательных интересов в учебном процессе / Е. Г. Кайдаш // Начальная школа – 1993. – №12. – с.14-19.
26. Калыпина Г. В. Дополнительная литература как средство формирования познавательного интереса младших школьников на уроках природоведения // www.shkola55perm.narod.ru/uroki/prirod.doc.
27. Киричук О.І. Навчальні інтереси молодших школярів. – К.: Рад. Школа, 1982. – 128 с.

- 28.Ковалев В.И. Мотивы поведения и деятельности/ В. И. Ковалев. – М.: Наука, 1988. – 192 с.
- 29.Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і розвиток особистості / Під ред. Л. М. Проколієнко / Упор. В. В. Андрієвська, Г. О. Бал, О. Т. Губко, О. В. Проскура. – К.: Радянська школа, 1989. – 608 с.
- 30.Крайг Г. Психология развития / Пер с англ. Н. Мальгина, Е. Турутина, Н. Миронова, С. Рысев. – СПб: Питер, 2000. – 992 с.
- 31.Краткий психологический словарь // Под ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1985. – 431 с.
- 32.Ладивір С. О. Дитина пізнає світ [Текст] / С. О. Ладивір // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2011. – № 10. – С. 23-29.
- 33.Ладивір С. О. Пізнавальна активність старших дошкільнят : індивідуальні особливості / С. О. Ладивір // Дошкільне виховання. – 2006. – № 11. – С. 3-6.
- 34.Литвиненко І. Багатоканальна діяльність – засіб розвитку пізнавальної активності / І. Литвиненко // Дошкільне виховання. – 2002. – № 4. – С. 22-24.
- 35.Люблинская А.А. Детская психология/ А. А. Люблинская. – М.: Просвещение, 1971. – 415 с.
- 36.Максимова В.Н. Организация учебного процесса в целях формирования познавательных интересов учащихся/ В. Н. Максимова // Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся / Под ред. Г.И. Щукиной. – Л., 1975. – С. 23-33.
- 37.Маркова А.К. Формирование интереса к учению у школьников/ А. К. Маркова. – М.: Педагогика, 1986.- 195с.
- 38.Маркова А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте/ А. К. Маркова.: Пособие для учителя. – М.: Просвещение, 1983.- 96с.
- 39.Матюхина М.В. Мотивация учения младших школьников/ М. В. Матюхина. – М.: Педагогика, 1984. – 144 с.

40. Мир детства: Младший школьник/ Под ред. А. Г. Хрипковой; отв. Ред. В. В. Давыдов. – 2-е изд., доп. – М.: Педагогика, 1988. – 288 с.: ил. – (Библиотека для родителей).
41. Мир Психологии - <http://psychology.net.ru>
42. Морозова Н.Г. Воспитание познавательных интересов у детей в семье/ Н. Г. Матюхина. – М.: Изд-во Академии пед. наук РСФСР, 1961. – 224 с.
43. Морозова Н.Г. Учителю о познавательном интересе/ Н. Г. Морозова. – М.: Знание, 1979. – 48 с.
44. Назарець Л. М. Формування пізнавального інтересу учнів [Текст] / Л. М. Назарець // Обдарована дитина : Науково-практичний освітньо-популярний журнал для педагогів, батьків та дітей. – 2009. – № 4. – С. 61-65.
45. Низковська О. Книжка – друг і помічник / О. Низковська // Дошкільне виховання. – 2008. – № 10. – С. 13-15.
46. Общая психология / Под ред. А.В. Петровского. – М.: Просвещение, 1986. – 464 с.
47. Основи психології: Підручник / За заг. ред. О.В.Киричука, В.А.Роменця. — 2-ге вид., стереотип. — К.: Либідь, 1996. — 632 с.
48. Пастушенко Н. Б. Розвиток пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку засобами пошуково-дослідницької діяльності / Н. Б. Пастушенко, З. О. Суддя / Психолого-педагогічні науки. –2012. – № 5. – С. 129-133.
49. Пашнев Б. Вивчення пізнавальної діяльності учнів : Опитувальник [Текст] / Б. Пашнев // Психолог. – 2006. – № 5 (лютий). – С. 18-22.
50. Пидкасистый П. И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении: Теор.-эксперим. исслед. / П. И. Пидкасистый. – М.: Педагогика, 1980. – 240 с.
51. Платонов К.К. Краткий словарь системы психологических понятий/ К. К. Платонов. – М.: Высшая школа, 1981. – 174 с.
52. Практикум по психологии профессиональной школы / Под общ. ред. Э.Ф. Зеера. – Свердловск, 1990. – 117 с.

53. Програма „Українське дошкілля ”: програма розвитку дитини дошкільного віку / за ред. О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко. – Тернопіль : Мандрівець, 2017. – 264 с.
54. Психологический словарь / Под ред. В.П. Зинченко, Б.Г. Мещерякова. – М.: Педагогика-Пресс, 1997. – 440 с.
55. Психологический словарь. Краткое введение в психологию. <http://psi.webzone.ru/st/085000.htm>
56. Психология. Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – М., 1990. – 494 с.
57. Реан А. А. Социальная педагогическая психология / А. А. Реан, Я. Л. Коломинский. – СПб.: Питер, 2000. – 416 с.
58. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 1999. – 720 с.
59. Савченко А. Я. Розвиток пізнавальної самостійності молодших школярів. – К.: Рад. школа, 1982. – 176 с.
60. Савчин М. В. Вікова психологія: Навч. пос. / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – К.: Академвидав, 2005. – 360 с.
61. Симонов В. Проблема формирования интереса в контексте решения образовательных задач в рамках вуза / В. Симонов // Режим доступа: <http://flogiston.ru>.
62. Словарь практического психолога / Сост. С.Ю. Головин. – Минск: Харвест, 1998. – 800 с.
63. Сметанкина И.П. Социальные и психолого-педагогические основы проблемы интереса к чтению научно-популярной литературы в практике обучения младших школьников / И. П. Сметанкина // Режим доступа: <http://flogiston.ru>.
64. Смольникова Г. Нові відкриття щодня : організація пізнавальної діяльності дітей [Текст] / Г. Смольникова // Дошкільне виховання. – 2013. – № 3. – С. 6-11.
65. Ткачук Т. Радість пізнання / Т. Ткачук // Дошкільне виховання. – 2002. – № 9. – С. 10-11.

- 66.Товкач І. Є. Любов до книги плекаємо з малку / І. Є. Товкач // Дошкільне виховання. – 2012. – № 11. – С. 12-14.
- 67.Товкач І. Є. Формування пізнавальної активності старшого дошкільника у ході мовленнєвих занять / І. Є. Товкач // Молодий вчений. – 2014. – № 3. – С. 103-105.
- 68.Формирование интереса к учению у школьников / Под ред. А.К. Марковой. – М.: Педагогика, 1986. – 192 с.
- 69.Фридман Л. М. Психологический справочник учителя Л. М. Фридман, И. Ю. Кулагина. – М.: Просвещение, 1991. – 288 с.
- 70.Хролець О. І. Використання потенціалу дитячої літератури у формуванні гуманістично-ціннісних орієнтацій дітей дошкільного і молодшого шкільного віку / О. І. Хролець // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. – Рівне. – 2011. – Вип. 2 (45).
- 71.Черных В. М. Методы и приемы стимулирования познавательного интереса учащихся в процессе обучения // *Режим доступа:* shgpi.edu.ru/f11/publication/conf_2010/data/chernyh.doc.
- 72.Шевандрин Н.И. Психодиагностика, коррекция и развитие личности/ Н. И. Шевандрин. – М.: ВЛАДОС, 1999. – 512 с.
- 73.Щукина Г. И. Проблема познавательного интереса в педагогике. – М.: Педагогика, 1971. – 351 с.
- 74.Щукина Г.И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе/ Г. И. Щукина. – М.: Просвещение, 1979. – 160 с.
- 75.Щукина Г.И. Актуальные вопросы формирования интереса в обучении/ Г. И. Щукина. – М., 1984. – 192 с.
- 76.Щукина Г.И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся/ Г. И. Щукина. – М.: Педагогика, 1988. – 208 с.